

ISTORIOGRAFIA ÎN REVISTA BANATUL (TIMIȘOARA, 1926-1930)

Radu Ardelean

Cuvinte cheie: *Banat, istoriografie interbelică, revista Banatul*

Perioada interbelică a fost, în România, și una a tensiunilor, disputelor, controverselor dintre *centru* (și centralism!) și *provincie* – nu i-aș zice *periferie* (și provincialism/ regionalism), politice în principal, dar cu reverberații mai largi. Legitimarea proiectelor – descentralizatoare –, dar și ogoirea orgoliilor locale, dorința omenească de recunoaștere a propriei valori a creat o întreagă literatură – nu doar beletristică, ci și sociologică, politologică, istorică, mai ales în provinciile „alipite” precum Banatul. Aici, constată un cercetător care a aprofundat tema, „localnicii au sentimentul că nu sunt cunoscuți sau prețuiți pe măsura cuvenită, se revoltă, se plâng, se agită, își inventariază istoria [s. mea, R.A.], își propun programe, încearcă să-și demonstreze specificul, mai ales valențele creatoare, atât de negate sau nevăzute din afară”. De aici, o caracteristică dominantă a peisajului cultural: „Perioada interbelică, a deceniilor trei și patru, este a bănățenismului. Un întreg curent – care nu are doar răspândire locală – vine să descopere și să afirme Banatul”, ceea ce se reflectă nu numai în tematica, dar chiar și în titlurile cărților¹, dar, mai ales, „un indice simptomatic pentru lectura epocii îl oferă titlurile gazetelor”. Dacă în perioada antebelică acestea, deși „grăitoare” (cum *Luminatoriul*, *Drapelul*, *Progresul*, *Sentinela*), nu aveau conotații regionale, în epoca interbelică ele vor abuza de determinări provincialiste, de localizări, în ideea sublinierii apăsate a apartenenței la o provincie: **Banatul** [s.meu, R.A.], *Banatul literar*, *Analele Banatului*, *Țărănismul bănățean*, *Primăvara Banatului*, *Vatra Banatului*, *Curierul bănățean*, *Revista Institutului Social-Banat-Crișana etc., etc.*². *Nomen est omen*, de-adevăratelea, și titlul este un program, cum și în cazul revistei *Banatul* de care mă ocup, pe palierul istoriografic (a ființat anterior, între 1919-1921, hebdomadarul – și mai neaoș – *Bănatul*, „Organ național-politic”).

Încadrabil imaginii propuse de autorul citat, *Banatul* a reprezentat, totuși – paradoxal? – un caz atipic, în primul său an și jumătate de apariție

– căci a trecut prin mai multe mâini; netipărit în 1929 de editorul de atunci („Asociația Culturală Bănățeană”, vezi mai jos), anul 1930 apărea totuși pe frontispiciu ca al cincilea!³.

Banatul se prezenta, la întâiul său număr, pe prima copertă, ca „Revistă ilustrată”⁴, poate și pentru a atrage publicul; a și fost, până în 1928, reproducând foto (alb-negru) multe tablouri din arta modernă și contemporană bănățană în deosebi. Coperta a II-a consemnează *stafful* noii publicații: Director Constantin Lahovary, redactor Grigore Ion, secretar de redacție Emil Gherga, editor-proprietar fiind orăvișanul Simeon Samson Moldovan. Era proiectată să apară lunar (în 1926 s-au tipărit numerele duble 6-7 – „de vacanță” –, 8-9 și cel triplu 10-12). Directoratul lui Constantin Lahovary a durat până în vara anului același, când a plecat pe Riviera să-și caute de sănătate, Redacția ținând să-l omagieze cu acel prilej, oferind totodată publicului câteva date sumare privind geneza revistei: „Dl Constantin Lahovary, fost profesor universitar și deputat, după o viață îndelungată în străinătate, s-a stabilit în Banat, unde i s-a atribuit repede un rol de conducere în viața literară și artistică. Una din operele sale este și înființarea revistei noastre, prin care a dorit să dea reprezentanților Banatului nostru un organ central pentru scopuri culturale”⁵. Cum Camil Petrescu, tot la Timișoara, ori Al. Stamatiad la Arad, și urmașul boierilor olteni (greci împământenii, care au dat miniștri României, dar și scriitori ca Martha Bibescu, n. Lahovary) a ținut de datoria sa a-și pune luminile și energia în sprijinul „fraților eliberați” – cum se zicea des – din această provincie.

Bună voința lui a întâlnit patriotismul local al lui Simeon Samson Moldovan, care a jertfit din averea sa un an și jumătate pentru materializarea unor concepții mai mult decât onorabile⁶.

Putea surprinde – acum încă! – anunțul de pe coperta a doua a primului număr, care dădea seama prin înșiruirea de nume de un program. Îl reproduc de aceeași dată: [*Banatul* va] „Apare lunar sub auspiciile unui comitet alcătuit din domnii: Dr. BRANIȘTE VALERIU, Lugoj, BREDICEANU TIBERIU, Brașov, BUICLIU GHEORGHE, Lt. Colonel, BLASCOVICI FRANZ, Prelat, BRANCOVICI EMIL, Direc. Gen. Bc. Agricolă, BEHAVECZ HANS, Cons. Gen. al Austriei, BOULLEN PIERRE, Cons. Gen. al Franței, CODECA CESARE, Cons. al Italiei, HAAS AUGUST, Cons. Gen. Al Germaniei, LAHOVARY Const., fost Deputat, Preș. Asociației Franco-Române, Ing. MARDAN, Director al Regiei de Tutun, MOCIONI ANTON, Măestru de Vânătoare al Curții Regale, MÜHLE ARPAD, mare agricultor, PROCHASKA EDUARD, Direc. la Moara M., G. POPOVICI, Lugoj, SZANA SIGISMUND, Cons. al Angliei, TOTIS RUDOLF, Direc. Gen. al Fabricii de lână, ȚIUCRA PATRICIU, Preș. Soc.

Astra, VÂLCOVICI VICTOR, Rector al Școalei Politehnice, VIDRIGHIN STAN, Ing. Direc. la aliment. cu apă, SABIN DRĂGOI, Direc. la Conserv. Comunal Timișoara”.

Droaia de consuli din Timișoara își împrumutau numele onorific (cum și „funcționau” unii), iar marii proprietari, industriașii, bancherii, directorii de întreprinderi erau cooptați și ca eventuali sprijinitori financiari. Vor fi fost însă în cunoștința programului publicației, cum desigur Valeriu Branisce, Tiberiu Brediceanu, Sabin Drăgoi (ale cărui succese cu *Năpasta* vor fi omagiate de revistă în 1928), George Popovici (clericul, omul politic și istoricul de la Logoj), protopopul Timișorii, Patriciu Țiucra, Victor Vâlcovici și, la fel, prelatul și istoricul Franz Blaskowitz. Acela – ale cărui formulări i se datorează poate lui Constantin Lahovary – era înfățișat destul de succint, permițându-mi o reproducere integrală:

„BANATUL

Încercăm ceea-ce a încercat acum doi ani «Cultura» de la Cluj*. Să aprindem din nou o lumină – ce se stinge așa de iute în zilele noastre – la altarul Culturii curate și să adunăm în acest scop într’un mănunchi români și minoritari.

Vremea în care trăim și’n care înființarea unei Societăți pe acțiuni stârnește un ecou neasemănat mai mare, nu ni este prea prielnică. Dorim însă să ușurăm sarcina celor ce ne vor urma pe acelaș drum și să le lăsăm pe vatra Culturii un tăciune cel puțin, din acel foc ce-ar trebui să încălzească sufletul unei națiuni întregi.

Cu mijloacele de cari dispunem vrem să zugrăvim fizionomia ciudată și barocă – cum i zice domnul Blaga – a unui colț de țară unde se ciocnesc atâtea soiuri și se împleticesc [sic! Pentru „împletesc”?] atâtea culturi. Și aceasta o vrem fără nici-o intenție regionalistă, cum s-ar părea după titlu și, bineînțeles, dincolo de orice politică. Scopul nostru este numai să arătăm lumii cu degetul o piatră prețioasă ce împodobește coroana întregii Culturi românești.

Încetul cu încetul vom încerca să mergem mai departe... Când va dispărea neîncrederea și vom avea și alți colaboratori decât bănațenii și când va dispărea și frica – care nu este rușinea noastră – că lumina ce dorim să închinăm culturii nu va fi o lumină – la un nou mormânt...”⁷

Banatul și-a păstrat titulatura de „Revistă ilustrată” pe coperta I până la nr. 6-7 din 1926 (inclusiv), iar de la numărul 2 (inclusiv) subtitlul de „Revistă literară, artistică, socială” (pe coperta II-a, manșeta de titlu apărând cu întâiul număr din 1927), după care își spune, generic, „Revistă culturală”. Simeon Samson Moldovan e menționat ca editor-proprietar până la nr. 4 din 1927 (inclusiv). De la nr. 2 din 1926 nu se mai înșiruie numele

membrilor comitetului, anonimizat pe coperta II-a în nr. 2-3-4-5 („Apare lunar sub auspiciile unui comitet”), mențiune lipsă în numărul dublu „de vacanță” 6-7, formula reluându-se ușor modificată în nr. 8-9 și 10-12 („Apare sub conducerea unui comitet”), după care nu mai e pomenit până în 1928, în altă etapă a revistei și altă componentă așadar. Numerele 8-9 și 10-12 din 1926, de după plecarea lui Constantin Lahovary, nu precizează conducerea revistei, arătând ca avându-l director pe Aron Cotruș de la numărul al doilea din 1927 și care devine, prezumabil, proprietar de la al cincilea număr, răscumpărând „marca” de la Simeon Samson Moldovan. Sub direcțiunea lui se produce apropierea de „Asociația Culturală din Banat” (intitulată adesea în presa vremii și „Asociația Culturală Bănățeană”), întemeiată la Caransebeș în 1919 din inițiativa lui Miron Cristea și Traian Lalescu, cu sprijinul altor intelectuali din provincie, cum Cornel Cornean, Sabin Evuțian, Iosif Olariu, care i-a avut ca primi președinți pe Miron Cristea, apoi pe Victor Babeș, menită practic a înlocui în Banat o prea „ardelenizată” ASTRA (dar fără a se proclama/mărturisi concurentă a acesteia dintru început). Micro-istoria A.C.B. de la înființare până în 1927 este găzduită chiar în *Banatul*⁹, care se exprimă (prin pana lui Aron Cotruș, chiar dacă fără semnătură) elogios până la encomiastic despre „viguroasa acțiune culturală” a echipelor de propagandă la sate „a căror activitate e mai presus de orice laudă”¹⁰, astfel că „munca admirabilă a «Asociației Culturale din Banat» ar trebui să fie un îndemn la faptă și pentru celelalte societăți culturale din Banat și Ardeal”¹¹.

Semnând cu numele revistei, Aron Cotruș, cu ocazia apropiatei adunări generale a A.C.B., „una dintre cele mai active societăți culturale din România întregită”, găsea în chiar articolul de fond, de unde am citat, prea bune cuvinte pentru animatorii aceleia, pe care îi coopta: „Numărul de față al revistei noastre aduce scrisul câtorva dintre membrii «Asociației Culturale din Banat»”, ceea ce era valabil și pentru viitor, căci „În războiul împotriva întunecului pe care această harnică Asociație culturală îl duce cu strășnicie, revista noastră își va deschide, bucuroasă, coloanele, și-i va vesti eforturile și izbânzile”¹².

Din 1928 *Banatul* se subintitulează (pe copertele I, II și manșeta de titlu de la p. 1) „Revistă culturală/socială/economică”, Aron Cotruș figurând ca director până la nr. 6-7 din iunie-iulie inclusiv. Atât că de la nr. 2-3 din februarie-martie este dublat de „Comitetul de redacție” nominalizat pe coperta a II-a și alcătuit din „Șt. Ardeleanu, inginer/ Dr. Iuliu Belu / C. Bojincă, Avocat / Dr. Al. Cimponeriu / Lucian Costin, Profesor / Dr. Med. Gh. Crăciun / Dr. Med. Nerva Drăgan / Mihail Gașpar, Protopop / Grigore Ion / Dr. Paraschiv Licarețiu / Emil Mihaiu, Profesor / V. Vlad, Inginer”, care erau membrii conducerii secțiunii județene Timiș-Torontal

a A.C.B. și care sunt menționați până la nr. 6-7 din iunie-iulie, inclusiv (de la nr. 4 adăugându-li-se Cornel Grofșorean, cel care s-a distins ulterior la conducerea „Institutului Social Banat-Crișana”). Se specifica în mod expres că „Membrii comitetului de redacție își semnează articolele. Conținutul articolelor lor nu angajează nici comitetul de redacție în întregime, nici pe directorul revistei”. Această luare de distanțe, ori precauțiune a lui Aron Cotruș s-a vădit excesivă, pentru că onorații membri n-au scris la gazetă!

„Coabitarea” nu a durat mult, căci Aron Cotruș, care își prepara probabil plecarea în diplomatie, a vândut revista secției Timiș-Totontal a „Asociației Culturale din Banat”, cum se anunța într-un nou articol program, care promitea și continuarea colaborării poetului (care a urmat, într-adevăr, până la ultimul număr – unicul din 1930)¹³. De acum aceasta se va subintitula „Revistă Culturală-Socială-Economică. Organul Asociațiunii Culturale din Banat (A.C.B.)” – pe copertile I, II și manșeta de titlu de la p. 1; era „Condusă de un comitet de redacție” (coperta II-a), ai cărui membri nu mai erau menționați, iar ca „Redactor responsabil” este arătat Ioachim Miloia (p. 80 în nr. 8-10 și p. 63 în nr. 11-12 din 1928, nemai menționat și în numărul unic din 1930, căci în 1929 nu s-a tipărit), care mută redacția la Muzeul Bănățean pe care-l conducea. Tot acolo era indicată aceasta și în 1930 – deci Ioachim Miloia era în continuare redactor responsabil la *Banatul*, care se definea acum „Revistă culturală / Organ al «Asociației Culturale din Banat»”, care „Apare sub conducerea unui comitet” (cop. I și II, pe manșeta de titlu de la p. 1 doar titlul). În treacăt fie spus, Ioachim Miloia „profita” de noua sa funcțiune pentru a-și promova în *Banatul* publicația de suflet, ctitorită de el, *Analele Banatului*, prin anunțuri sobre de altfel, anunțând noile numere, conținutul și prețul lor, punctele de difuzare¹⁴.

Preluarea – prin cumpărare – a revistei de tip cultural/enciclopedic, adresat elitei cultivate, care a fost păstrat, a însemnat pentru A.C.B. totodată eșuarea altui proiect, care era poate mai conform intențiilor fondatorilor și statutelor. Unul din activiștii Asociației socotea, încă în 1927, prezentând un program de acțiuni de viitor, că „se impune crearea unui ziar care să-și aibă debușeul la sate, prin comitete sătești. Ziarul A.C.B. nu va avea numai menirea să satisfacă necesitățile culturale ale țăranilor. El va trebui să redeștepte conștiința și demnitatea națională adormită fatal prin veacurile de împilare, să redeștepte orgoliul de rasă”¹⁵. Inițiativa nu s-a materializat, din lipsă de parale, firește. Istoria, una vulgarizată și instrumentată, de bună seamă, ar fi ocupat un loc însemnat acolo, ceea ce ne induce o anumită frustrare, din lipsa unui subiect atât de pretabil comentariilor...!

Schimbările patronatului și patronajului au dus și la regândirea sau nuanțarea programului revistei. Comitetul rânduit în 1928 pe lângă Aron

Cotruș (care, el, nu emisese vreun program pe când conducea – și ca proprietar – singur revista) rememora că publicația se înființase ca „să fie oglinda culturii bănățene, cu elementele ei eterogene, așa cum s-a desprins din năzuințele veacurilor cari au aruncat-o, acum zece ani, ca pe un fruct ciudat [sic!] și prețios pe pământul României întregite. Și s'arate mereu cu degetul isvorul, originea românească învăluită, colorată numai, pe alocuri, de gânduri străine”. Poate că intențiile întemeietorilor erau colorate, retrospectiv, cu prea multă tentă națională... Buna primire a îndemnat la perseverență: „N-am obosit în încercarea de-a spăla mocirla cu apele din aceste izvoare. Și nici acum, când simțim lipsa de-a ne lămuri din nou atitudinea, gândul, nu ne îndoim de isbândă. Am ajuns doar la o cotitură. Ne-am înmulțit și ne lărgim, ne amplificăm activitatea. Suntem mai mulți decât altădată în jurul «Banatului», din toate partidele și dincolo de ele. Voim să reoglindim în paginile revistei noastre și economia și politica din Banat. În afară de granițele și interesele partidelor cari se bat între ele”. Dar „înspre binele întregii provincii” ar fi trebuit promovată o anume politică, aceea „care se impune, care ar trebui poate să se impună, în interes bănățenesc, ca un imperativ și'n chip unic tuturor partidelor. Banatul – înainte de toate!”¹⁶

Instituit redactor-responsabil după preluarea formală de A.C.B. a publicației, Ioachim Miloia se simțea dator a da și el deslușiri asupra viitorului ei – pe care îl concepea sub semnul continuității: „Drumul «Banatului» de aci înainte? A fost bine stabilit până acum; se va continua.

Punerea în relief a calităților tradiționale specific bănățene și prin aceasta conturarea hotărâtă a regionalismului nostru sănătos în ritmul istoric al destinelor românești”. Specificul bănățan, indigitat și de inițiatorii revistei, este pus în ecuație și de Miloia: „Nici una din provinciile românești n'a avut atâtea posibilități de inspirație externă ca cele vrute și nevrute ale Banatului. Cultura i-a fost injectată – în fiecare caz sub altă formă și cu alte principii – din prea multe părți. *Poporul bănățean* [s.m., R.A.] a profitat și dela una și dela alta, și-a însușit o serie de cunoștințe ajutat fiind de inteligența-i naturală și de bunăstarea materială. Dar nu a controlat, nu a coordonat aceste cunoștințe și nu și-a dat silința să vadă în ele. Astfel și sufletul său s-a dezvoltat, dela un loc la altul, sub mai mult sau mai puțin pronunțata presiune culturală și suflătească din afară. În chip eterogen”. Preluând o sintagmă la modă din acei ani de criză economică – *supraproducția* – o proiecta pe palierul cultural, cu conotația subiacentă de lipsă de sistem, dezordine, găsind acolo explicația că „nu s-a ajuns la o sinteză a mentalității, a sufletului de aici. Chiar de aceea Banatul a dat relativ foarte puține personalități creatoare în contextul Românizmului de pretutindeni”.

Se impunea un efort dirijat și organizat de cunoaștere auto-identitară, cum și valorificarea culturală și socială a acestei identități, obsesia sintezei, deseori invocată în publicistica provinciei, parvenind și în acest text: „Va trebui să vedem cari sunt acele calități ce în trecut au persistat mai mult ca unele ce-și au rădăcini adânci în trecutul nostru istoric, va trebui să le scoatem pe acestea, să le curățim de țărâna ce s-a lipit, aruncată peste ele. Cu un cuvânt va trebui să prezicăm [sic! Pentru *predicăm*?] de aci înainte: ce știm, ce vrem, ce simțim, nu individual, ci noi toți, Banatul întreg ca formațiune geografică și etnică”. Era, se subînțelege, o amplă operațiune de auto-cunoaștere, în care avea câmp de acțiune istoria (o *Geistgeschichte*?), etnografia/antropologia, psihologia socială... Rezultatele cunoașterii aveau a se constitui în mult dorita sinteză, iar aceea instrumentată într-o cultură regională dirijată (!): „În felul acesta vom putea fixa sinteza culturii bănățene. Și’n felul acesta producția culturii noastre regionale, având o îndrumare hotărâtă, va putea deveni ceea ce azi, în viața statelor înaintate în civilizație, este cultura regională.

Spre această țintă «Banatul» își urmează calea”¹⁷. Atâta doar că acest program generos n-a mai prea putut fi urmat, în condițiile în care au mai apărut doar un număr (dublu, 11-12) în 1928, nici unul – din motive financiare – în 1929, iar ultimul tipărit, în 1930, era strict tematic, axat pe problema situației românilor din Yugoslavia și a celor de acolo refugiați în România.

Se mai pot reține și alte rostiri programatice pe parcursul apariției *Banatului*, mai mult sau mai puțin contradictorii, căci orientarea sa inițială a suferit modificări esențiale, după viziunile editorilor (proprietarilor) succesivi. Cât timp în acea postură s-a aflat Sim. Sam. Moldovan, acela și-a rezervat „Paginile editorului” („Blätter des Herausgebers”), cu caracter eseistic, în care pleda – în limba germană care-i era mai la îndemână! – pentru o sinteză culturală bănățană multiethnică, ori măcar pentru oglindirea laolaltă a culturilor neamurilor din Banat; se felicita de succesul revistei – privită inițial sceptic, ca o întreprindere utopică – asigurat de condeie prestigioase („die besten Namen”). De altfel revista se fălea că orientarea ei multiculturală primise înalta apreciere a lui Sir Eric Drummond, secretarul general al Ligii Națiunilor, căruia George Oprescu, secretarul Comisiei de Cooperare Intelectuală i-o prezentase¹⁹. Sim. Sam. Moldovan indigita și variata, specifică istorie bănățană – din paleolitic până în contemporaneitate – ca notă aparte a provinciei și obiect posibil de meditație totodată, aceasta în primul număr, deci cu conotație programatică²⁰.

Lucian Blaga, fost membru în redacția *Culturii* – modelul inițial al *Banatului* –, evocându-l pe Aurel C. Popovici, își motiva demersul și prin aceea că „Revista aceasta și-a însușit prin programul ei și frumusețea unei

datorii: să reînvie anumite figuri prin a căror simplă sau tragică mască a vorbit geniul locului”²¹. La comemorarea a 10 ani de la trecerea aceluia la cele eterne, redacția întârea, retroactiv, spusele colaboratorului său fidel din primul an (bănățan... prin căsătorie!): „Revista noastră, care are în programul ei de activitate și luminarea trecutului românesc din Banat și evocarea figurilor reprezentative cari au luptat pe acest blagoslovit pământ românesc, cu strângere de inimă și-a adus aminte de acest formidabil talent al neamului nostru.

DI *Lucian Blaga* a publicat în No. 2, anul I al revistei noastre un cuprinzător articol despre Aurel C. Popovici”²².

Profilul multicultural al revistei a fost practic abandonat după primul an. La sfârșitul aceluia, canonicul logojan Nicolae Brinzeu emitea un articol-program care voia să definească ținta dorită a publicației: „Cu 1 Ianuarie 1927 revista «Banatul» pleacă din nou la drum, într-o direcție nouă și cu conștiința unei misiuni proprii, în mijlocul unei regiuni atât de frumoasă [sic], cum puține are România mare. Misiunea aceasta de tribună a tuturor problemelor ei și de *magazin istoric, limbistic, folcloristic și a tot ce are Banatul nostru* [s. mea, R.A.], îi dă un rol onorific în viața acestei provincii. Nu ne îndoim că lumea noastră românească îi va face revistei primirea cuvenită și-i va păstra dragostea în tot timpul cât nu se va face absolut nedemnă de ea; de aceea pornește la drum făcându-și cruce și zicând: *Doamne ajută!*” Românismul era dublat de religios, căci, „de fapt, între toate problemele Banatului, una dintre cele mai importante e problema religioasă”. Erau de combătut „vițiile morale”, vanitatea, materialismul (cupiditatea), luxul, dar și depopularea (controlul nașterilor, o obsesie a epocii, pentru laicii naționaliști și clerici de o potrivă), misionarismul neoprotestant („secte pocăite”). Remediu se impunea: „Până nu e târziu, să revenim la ideea religioasă”, căci „Într-o țară pe a cărei emblemă stă scris: «nihil sine Deo», ideea Dumnezeirii trebuie să domineze toate. Vom căuta să deservim această idee din toate puterile și dela ea așteptăm izbânda viitorului.

Cu Dumnezeu înainte!”²³

Banatul n-a devenit – din fericire, probabil! – revistă teologică, ci doar a inclus și articole/studii de istorie ecleziastică, așa cum și alte publicații contemporane le aveau.

Doresc să semnaliez aci o curiozitate: nu numai de trecut și prezent se interesa *Banatul*, ci și de viitor – firesc și omenește, dar modalitatea a fost mai aparte: instituirea unui premiu de 1500 de lei pentru un eseu de futurologie despre „Viitorul cultural și economic al Banatului pentru anul 1950”²⁴. Se pare că nu s-au găsit divinatori (probabil că nici o Casandră n-ar fi putut prooroci așa o jale!), căci nu s-a anunțat ulterior acordarea premiului...

Banatul „multicultural” – cosmopolit în exces, poate, în percepția contemporanilor – debuta cu texte predominant literare și eseistice, dar și cu câteva bucăți istorice (patru, incluzând una de istoria artei). Semnau Lucian Blaga (imediat după articolul-program venea mult citatul său eseu – la noi cel puțin – „Barocul etnografiei românești”) Aron Cotruș, Mihail Gașpar, Franz Blaskowitz, Sabin Drăgoi, *Flaneur* (?), Elemér Jakabffy, George Postelnicu, Viktor Orendi-Hommenau, Ioan Teodorescu, Constantin Manoliu (în această ordine). Până la schimbarea de direcție din 1927 au mai apărut texte ale lui Lucian Blaga, colaborator constant (și în calitatea lui de bănățan prin adopțiune/căsătorie!), Eugen Lovinescu, Tudor Arghezi (poate preluate cu acceptul autorilor).

În „secțiunea istorică” (o numesc eu așa, convențional, revista necomportând formal o asemenea diviziune) tocmai în primul număr apar trei articole de istorie (plus unul a artei portretistice, mai puțin relevant în această abordare), din care două propun viziunea /versiunea „cealaltă” asupra istoriei Banatului, cel puțin a propriei etnii din provincie.

Franz Blaskowitz, un lider spiritual al comunității germane/șvăbești își asumă o micro-sinteză de istorie a provinciei care urma să stabilească locul și rolul germanilor în ea. Începe prin a face o apologie a Banatului însuși, „interesant istoricește”, dar și important economic, politic și înaintat cultural; o revistă cu numele regiunii fiind „salutată cu bucurie de germanii din această parte de țară în orice caz; socotesc o onoare să-i fiu colaborator”²⁵. Trecerea în revistă a istoriei provinciei evocă urmele de viață din paleolitic și neolitic, perioada dacică și romană, epoca migrațiilor; Evul mediu este înfățișat în versiunea istoriografiei pozitiste maghiare: populație slavo-bulgară la venirea ungurilor, românii din zona montană reieșind că ar fi apărut mai târziu, sârbii stabilindu-se și ei începând cu secolul al XIV-lea; civilizația medievală a fost remarcabilă în zonă, unde au înflorit orașe – în care s-au ținut și Diete ale Regatului, nemaivorbind de episodul rezidării lui Carol Robert la *Timișoara*, a funcționat o monetărie la *Lipova*, capitlul de la *Cenad* și mănăstirile erau focare culturale, cum dă seama activitatea scriitoricească a franciscanului Pelbart de la *Timișoara*, studenții bănățani de la *Viena* și *Cracovia*. Epoca dominației tucești a fost una de decădere și depopulare – ungurii mai ales dispărând în urma războaielor și emigrării, înlocuiți de români și sârbi²⁶. Pentru perioada de după 1716 – an de hotar pentru istoria modernă a provinciei („die neuere Geschichte des Banates”) – este asumată, firesc oarecum, viziunea austriacă: a fost o eliberare de sub jugul turcesc („dieses Gebiet [...] vom Türkenjochen befreit wurde”)²⁷ și începutul procesului civilizatoric/acțiunii culturale („Es begann die grosse Kulturarbeit des Generals Mercy”), inclusiv prin colonizări germane²⁸.

Promisiunea din titlu este foarte puțin acoperită, amintindu-se doar câteva toponime germane din secolul al XIV-lea și prezențe germane sub Sigismund de Luxemburg²⁹. Amănunțirea pentru perioada modernă și contemporană era relegată pentru continuarea articolului, care nu a mai apărut (poate pentru că neredactat, nu cred într-un refuz al redacției *atunci*).

Tot în acel prim număr Elemér Jakabffy prezenta istoricul prezenței în Banat a grupului său etnic, semnalat în zonă încă de la Constantin Porfirogenetul, cum indigitase și Blaskowitz în articolul antecitat. Tot ca acolo, epoca arpadiană era arătată ca una fastă pentru provincie, iar cea otomană ca una a decăderii, ce a atras și diminuarea drastică a populației, mai ales maghiare. De aceea și valorizarea foarte pozitivă a „redării către țara-mamă” (Ungaria) a provinciei la 1779, ceea ce a permis și sporul comunității maghiare, prin colonizări pe care autorul le înfățișează pe localități și ani corespunzător secolelor XVIII-XIX în comitatele Banatului³⁰.

Astfel de „cărți de vizită” ale grupărilor etnice respective vor fi fost solicitate, cred, de inițiatorii revistei. Dacă de slovaci pomenește în treacăt Jakabffy, vedem că nu s-a făcut un demers asemănător pentru evrei, „ocultați”, cum și pentru sârbi, disputele pentru Banat fiind încă vii în memoria contemporanilor, și ele vor fi reactualizate în chiar paginile revistei, când aceasta va trece sub patronajul Asociației Culturale din Banat. Discursul devenind etnicist, fostul colaborator va fi criticat pentru afirmații din presă și adunări politice (ale Partidului Maghiar) privind restrângerea învățământului în limba maghiară, inechitatea pentru unguri a reformei agrare ș.a.³¹

În seria extrem de scurtă a articolelor/studiilor istorice scrise în altă limbă decât româna ar mai fi încadrabil cel despre portretistica (de șevalet) din Banat, care însă nu consideră criteriul etnic, cum celelalte³².

În rest, „secțiunea istorică” a *Banatului* – cum o numesc convențional – este ocupată de discursul istoric românesc, centrat pe propria etnie (de când se putea vorbi despre ea), ori de elementele ei genetice.

La sub-secțiunea de istorie veche ar putea fi contabilizate trei articole. Încă din primul număr George Postelnicu prezenta un micro-raport de săpătură, evidențiind rezultatele campaniilor de la Periam din 1923 și 1924 patronate de Societatea Istorică din *Timișoara*, și efectuate de reputatul arheolog Márton Roska (citată elogios în articol), și de la care autorul – el necalificat în materie – deținea desigur datele, acurate, despre descoperirile din epoca eneolitică și a bronzului, urmele celtice, dar și relicvele gotice și cele atribuite secolelor X-XI, XIV, XVII³³.

Într-un articol descriptiv, Gheorghe Ulita, după prezentarea istoriei geologice a provinciei, îi înfățișă și pe vechii locuitori, luând de la Herodot

informațiile despre tipul antropic, modul de viață și religia agatârșilor și dacilor³⁴.

Într-un articol fără aparat științific, dar dând seama de o bună cunoaștere a bibliografiei problemei, Traian Simu, sedus ca alți bănățani de simili-omonimie, pleda pentru localizarea anticei *Tapae* la *Tapia* (*Tăpia*)³⁵. Evoca, după Dio Cassius și Iordanes („Iornandes”, cum la mulți alții), expediția lui Domițian, diabolizat după viziunea tradițională ca depravat, care a mai și încheiat „pacea pripită și umilitoare pentru Romani”, pe care însă „au rectificat-o armele și vitejia legiunilor conduse de marele împărat Traian”, ori „viteazul împărat”, cel care la *Tapae*, nu în altă bătălie (din sudul Dunării, cum se consideră preponderent acum) și-a sacrificat vestmintele pentru pansamentele răniților, căci și alături de Decebal stătea „vânjosul lui popor” (simpatiile / preferințele retrospective ale autorului merg spre romani, dar nu-i deconsideră nici pe daci, ca parteneri viitori – atunci – ai etnogenezei)³⁶.

Trecând la obiectul propriu-zis al articolului, localizarea, autorul rememorează afirmațiile precedente, pomenind pe cele ale lui Roesler, Hunfálvy, Borovszky, Franke, Tomaschek, Goos, Király, Szombáty, Katanchich, Böhm, ale căror opinii nu sunt primite, ca neargumentate (unii nici măcar nu căutau precizări) și contrariind teza lui, de care se apropiau doar Spruner și Menke. Pesty lua notă proastă, căci afirma că *Tapia* a apărut doar la 1761, nefiind consemnată la conscripțiile din 1717, 1723 și 1734, însă „părerea aceasta, ca multe altele ce se cuprind în istoria d-sale, este neîntemeiată”³⁷.

Pe lângă apropierea de nume, Traian Simu socotea ca argument decisiv pe cel de relief, căci „trebuie insistat în regiunea dealurilor bănățene” și nu în zona montană, căci imaginile Columnei înfățișează „asperități terestre mai mici și cum *Tapia* de astăzi este așezată acolo unde câmpia se amestecă cu regiunea dealurilor, cred că *Tapae* de odinioară mai trăiește și astăzi printr-o nomenclatură schimbată, cu toate că nici pe cea mai temeinică hartă a lui Peutinger nu ocure”³⁸. Că nu s-au găsit acolo vestigii, e pentru că romanii, după victorie, n-au întemeiat „vre-un castru solid și permanent”, ci doar „un simplu lagăr temporar”³⁹.

Nici istoria medie nu ocupă mari și multe spații tipografice în *Banatul*, deși este o istorie „monumentală” – în parte –, dar prin aceea că trei articole înfățișează monumente medievale, glosând pe marginea istoriei lor.

Starețul de atunci al mănăstirii Hodoș-Bodrog înfățișează istoria așezământului, cu date extrase din lucrările lui Sándor Márki, Silviu Dragomir, Ștefan Meteș și face o descriere a bisericii, arătându-i statutul și starea de la despărțirea ierarhică până la zi⁴⁰.

Adrian Suciu prezenta istoricul castelului Huniade din *Timișoara*, insistând asupra episoadelor Carol Robert și, firește, Iancu de Hunedoara

– revendicat și de bănațeni – , dar prezentând și avaturile clădirii până în contemporaneitate și pledând pentru restaurarea monumentului și afectarea sa ca Palat Cultural (muzeu, bibliotecă etc.), după proiectul lui Ioachim Miloia, sprijinit de primarul de atunci al *Timișorii*, Lucian Georgevici⁴¹. În același mod era ulterior expus istoricul castelului „natal” al voievodului transilvan și comitelui de Timiș⁴².

Asediul (nereușit) al *Timișorii* din 1551 era evocat printr-un mic document literar (în traducere românească) – zece versuri ale lui Dselalzade Mustafa, întăritat de multe cruci ce se așeau pe turnurile de biserici zărite peste ziduri⁴³.

Asediile din 1551 și cel din 1552, soldat cu capturarea cetății erau relatate apoi, după sursele contemporane (necitate), într-un articol de popularizare, corect în genul său (afară de folosirea singularului în titlu)⁴⁴.

Asediul și cucerirea, apoi descrierea *Timișorii* otomane, cum și a altor localități din Banat revin prin citatele/rezumatele și parafrăzările după textul lui Evlya Celebi (din traducerea maghiară, neindicată)⁴⁵, căruia i se face o scurtă biografie și este prezentat elogios: „vestitul călător turc Elvia [sic] Celebi, care era nu numai un pasionat cercetător de pământuri din marele imperiu, ci tot odată și un observator plin de grije al oamenilor și lucrurilor pe cari le întâlnea în calea lui”⁴⁶. Regimul stăpânirii otomane este prezentat în „tradiționalul” registru negativ – provocând refugiul locuitorilor în Ardeal –, pe un ton moderat însă. Perioada interbelică a fost aceea a receptării de istoriografia bănațană a relatărilor de călătorie – Evlya, Iosif al II-lea, Griselin și a.

Într-o polemică pe tema priorității istorice a românilor față de sârbi în Banat și a dreptului de stăpânire a provinciei, Traian Birăescu combate teza sârbească, evocând „chinezatele române”, din care încă „în anul 1213 nouă la număr [erau] cunoscute cu numele lor” [!], apoi situația demografică din secolele următoare, cu infiltrări sârbești sporadice; imigranții de la sfârșitul secolului al XVII-lea nu s-au așezat în Banat, încă otoman; oricum „rascienii” erau și vlahi balcanici, albanezi, bulgari, privilegiile „ilirice” – uzurpate de sârbi mai apoi în folos propriu – cuprinzându-i și pe ei, cum și pe românii bănațani, ca ortodocși, în secolul al XVIII-lea⁴⁷.

Articolele/studiile referitoare la secolele al XVIII-lea și al XIX-lea sunt mai numeroase în revistă, ca mai atingătoare de sensibilitatea / orizontul de așteptare de atunci⁴⁸ (în deceniul al patrulea sporind totuși și demersurile de acreditare a versiunii Banatului medieval *românesc*, promovate, în alte publicații, firește, și de foști colaboratori ai revistei).

George Postelnicu semna un articol de popularizare („savantă”), onest, despre cucerirea de austrieci a *Timișorii* – nu *eliberare*, de reținut

–, însoțindu-l de o hartă, *vedutta* a *Timișorii* și un portret al lui Eugeniu de Savoia, elogiat și de el, cum de toți⁴⁹. Era prima parte dintr-un micro-serial, în a doua prezentându-se un tablou al Banatului – demografic, economic, social – la data cuceririi și evoluția din deceniile următoare, cu specială privire asupra *Timișorii*. Epoca dominației turcești era înfățișată catastrofic, în cuvinte tari, la modul „tradițional” al istoriografiei austriace (preluat și de cea maghiară și română – de pildă de Patriciu Dragalina și George Popovici), cel inaugurat de Grisellini, în opoziție cu progresul adus de stăpânirea habsburgică⁵⁰. Deosebirea față de acel tip de discurs constă doar în sublinierea caracterului românesc al provinciei – prin etnicul majorității – și deplângerea tratamentului vitreg aplicat românilor (cu scuza pentru Mercy că a trebuit să se supună injoncțiunilor „camarilei”), ceea ce a legitimat „„revoluția românilor bănațeni» dela 1737-39” (idee preluată de la P. Dragalina)⁵¹. Totuși, „cu isgonirea Turcilor din Timișoara și Banat, începe o eră nouă cu mari speranțe pentru un viitor mai bun și mai fericit”⁵², care se traduce de fapt prin modernizarea provinciei, partea urbanistică a acesteia fiind exemplificată cu cazul Timișorii, unde este relevată și prezența populației românești, cea mai numeroasă din cadrul comunității „ilirice”⁵³.

Urmarea promisă, care apărea în anul următor al revistei, detalia alte aspecte ale modernizării Banatului⁵⁴, surprinzând și primele colonizări, cu precizarea că românii au rămas majoritari, dar că poverile fiscale și abuzurile administrației i-au adus în situația de a fi „și mai rău torturați chiar decât pe vremea Turcilor”⁵⁵, aceasta totuși pe fondul unui progres general – paradox real! Omul Muzeului îl penalizează pe unul din Guvernatori: „Multe din monumentele sculpturale și epigrafice romane ce se aflau pe teritoriul Banatului, dar mai ales cele dela Mehadia, au fost luate de contele Hamilton și transportate în timpul guvernării sale, pe Dunăre, departe, la Viena. Ridicate fără nici un drept de pe pământul românesc al Banatului spre a fi duse aiurea în străinătate, aceste prețioase tezaure istorice n’avură parte să ajungă, toate, la noua destinație, căci pe drum o parte din ele se scufundară în valurile *Dunărei*, pierzându-se pentru totdeauna”⁵⁶.

Dacă George Postelnicu nu cunoștea, cum se arată în monografia Muzeului Banatului⁵⁷, limbile maghiară și germană, apropierea lui de surse se va fi făcut prin intermediul traducerilor românești din Grisellini, a doua chiar din 1926⁵⁸. Sau poate prin textul furnizat revistei de chiar editorul ei, Sim. Sam. Moldovan? Căci acesta, aflat în posesia ediției germane din 1780, s-a folosit de serviciile unui birou de traduceri din Lugoj (!) pentru a-l pune la dispoziția cititorului român (deși el însuși perfect cunoscător al limbii germane), probabil în necunoștință de întreprinderea lui Nicolae

Bolocan⁵⁹. Demersul era motivat prin aceea că „Obiectivitatea acestei opere foarte bogate iluminează Banatul nostru în orice direcție, cum acesta era înainte cu [în text *de*] 150-200 [de] ani și atrage în orice privință deosebitul nostru interes în timpul de față, când din nou năzuim edificarea noastră”, selectându-se pentru început „etnografia poporului nostru, situațiunea vieții și a goanei strămoșilor noștri în secolul al 18-lea [...]”⁶⁰. Probabil că apariția traducerii lui Nicolae Bolocan a hotărât redacția să nu dea urmare textului, acum superfluu.

Într-un articol mult adjectivat, Alexandru Grigorovici – colaborator cu acest unic material – expunea pe larg împrejurările ocupării Banatului, pe fundalul desfășurărilor politico-diplomatice (inclusiv cu trimitere la documente, după *Colecția Hurmuzaki*); dacă Eugeniu de Savoia rămânea „genial”, Habsburgii erau în schimb hrăpăreți, de ceea ce au dat dovadă și prin cuprinderea Olteniei (aici îl folosea pe Constantin Giurescu), ceea ce a însemnat o „grea încercare pentru poporul român”, altfel nefericit și sub fanarioți⁶¹. Articolul se constituie, cu totul, în demonstrația titlului și frazei de început, de autovictimizare: „Soarta a hărăzit poporului nostru numai puține zile fericite și adesea a trecut neamul nostru prin grele suferințe și grea cumpănă”, la ceea ce complotase – cum la Neculce! – și geografia, căci „poziția noastră geografică a contribuit de fapt la suferințele poporului nostru”⁶².

Romulus S. Molin, publicist fecund în presa bănățană, însuși editor al *Almahului Banatului*, care comporta și o secțiune istorică (publica, de predilecție, circulare extrase din *Protocoale* parohiale), oferă și *Banatului* câteva materiale. Într-unul, după ce fixa cadrul acțiunii de emancipare națională de la începutul secolului al XIX-lea, materializată în demersurile pentru câștigarea unei Episcopii românești la *Arad*, reproducea balada care-l avea erou pe unul din corifeii acelei zbateri, Moise Nicoară⁶³.

Ilustrând altă etapă a mișcării politico-naționale, reproducea, după *Cartea de Aur* a lui Teodor V. Păcățian (arătată fără trimitere la volum și pagină), lista participanților bănățani la Conferința de la *Sibiu* din mai 1881, de unificare a Partidului Național Român⁶⁴. Socotea că „pentru poporul din Ardeal și Banat și pentru intelectualii din vechiul Regat «Astra» ar trebui să [re]editeze «Cartea de Aur» și actele conferinței de la 1881, ținută la Sibiu. Pentru poporul de aici ca să-și cunoască ultimul capitol din robia austro-ungară, iar pentru frații de dincolo ca să ne cunoască. Pentru că nu ne cunosc”⁶⁵.

Același autor se lansa și într-un demers de „arheologie culturală”, punând în evidență rolul *Orăviții* la începuturile sutei a XIX-a, atunci aceea mai avansată în domeniu după părerea sa (argumentată!), decât *Timișoara*,

ceea ce s-a materializat prin clădirea în 1817 a Teatrului – dar și susținerea *instituiției*, inclusiv de publicul românesc cultivat, care, pricepător, asista la reprezentațiile în limba germană, gustându-le. Studiul⁶⁶, care este mai mult al unei micro-zone a *provinciei* (pe palierul respectiv), nu al *etniei*, era unul riguros, rodul cercetărilor în arhivele locale, anticipând lucrarea extinsă, pe aceeași temă, după un deceniu, a editorului din acel moment al revistei (cf. nota 6, *supra*).

Celelalte articole de istorie culturală se refereau, pentru această perioadă, la cea românească din Banat. Onisifor Ghibu, pedagog și istoric al acestei discipline, prezenta mai ales din această perspectivă figura lui Constantin Diaconovici Loga, remarcând în deschidere, ca „notă particulară”, propensiunea bănațanilor pentru arta învățării, chiar prima lucrare românească în materie aparținând lui Mihail Roșu Martinovici (*De lipsă cărțicea...*), iar cel mai important „pedagog național” de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor a fost însuși Loga (autorul era tocmai promotorul „pedagogiei naționale”, ale cărei origini le identifică și prin acest demers), *Gramatica* – din care se dau citate largi, comentate, ca și din *Ortografia* – fiind totodată un „monument cultural și pedagogic”. Concluzia era că „mai larg și mai național în concepțiile sale decât Mihail Roșu, Paul Iorgovici și D. Țichindeal, Diaconovici Loga întrece ca pedagog și pe marii lui contemporani bănațeni Damaschin Bojincă și Eutimie Murgu” (acaparati de politică cei doi din urmă)⁶⁷.

Un alt ardelean, și acela profesor universitar și academician, se ocupă de un episod și un personaj din viața social-culturală a *Logojului* din jurul anului 1850, respectiv trupa de actori diletanți și catalogul celor 35 de manuscrise și tipărituri ale lui Vasile Brediceanu (tatăl marelui Coriolan și bunicul lui Tiberiu, de la care autorul deținea manuscrisul-catalog), care, pe lângă traduceri / adaptări de piese germane, conținea și *Magazin istoric pentru Dacia*, lucrări de specialitate și literatură semnate de Damaschin Bojincă, Vasile Aaron, Ion Barac, Petru Maior, Andrei Muresianu, Vasile Alecsandri⁶⁸. Concluzia autorului se constituia într-un apel: „*Lugojenii iubitori de palabre (Aurel C. Popovici dixit!) ar face bine să-și cerceteze toate bibliotecile familiare* [sic], să le catalogheze și să publice cataloagele, deoarece aceste biblioteci au avut o *mare* semnificație socială și politică. Ele au fost un simptom de alcătuire inteligentă a burgheziei române în orașe; deodată cu burghezia aceasta s’a întărit curentul național, precum reese și din pilda lui Vasile Brediceanu, care pe mine nu ca Brediceanu, nici ca Lugojan ori Bănățean m’a interesat, ci ca *tip social*, care n’a putut fi unic. Au fost și alții ca el; trebuie să fi fost! Și *toți* merită să fie desgropați, pentru ca din mozaicul cataloagelor lor, prin adunare, să putem compune cât mai aproximativ

împânzirea culturală-literară a orașenimei române-bănățenești. Aceasta este istoria cea interesantă...”⁶⁹

Acest demers l-a stimulat poate pe Ioachim Miloia să prezinte caietul de cântece (versuri) de la 1866 al unei rude, căci „în ce măsură participarea în cor a putut să servească cultului, conștiinței de neam, ne-o dovedește și caietul de cântări de care e vorba”⁷⁰.

Din cele 47 de titluri, pe lângă cele populare (ori prelucrate), autorul identifică versuri de Vasile Alecsandri, Andrei Muresianu, Iulian Grozescu, Iosif Vulcan, Atanasie Marian Marienescu ș.a., reproducând parte din ele⁷¹.

Un articol foarte documentat (deși fără aparat critic) prezenta apariția (1716) și dezvoltarea tipografiilor / editurilor timișorene în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, dotarea lor tehnică, reglementările legale în materie, asociaționismul din branșă – patronal, sindical și echilibrul dinamic dintre ele –, dând și o listă a gazetelor – exclusiv germane între 1771-1849, apoi și ungurești și românești, listate și acestea până la zi practic de autorul care însuși era patron tipograf / editor⁷². Ioachim Miloia, redactorul de atunci al revistei, s-a simțit îndemnat a adăuga într-o notiță o informație, extrasă de Coriolan Buracu din *Cronica* lui Nicolae Stoica de Hațeg, în care acela relata ca martor al întrevederii refuzul Episcopului Vidak la oferta tipografului Constantin din Râmnic de a înființa o tiparniță românească la *Timișoara* în 1767⁷³.

De fapt secțiunea privitoare la periodicele românești din articolul antecitat era oarecum redundantă, chiar superfluă dacă nu era așezată în contextul celorlalte tipărituri de gen, considerând listarea gazetelor românești din numărul (triplu) imediat anterior – cronologic, cu arătarea editorilor (proprietarilor), redactorilor de până la primul război mondial, adăugând și două cărți (tipărituri) românești în broșură / volum, cele mai vechi (*Despre bărbații străluciți ai cetății Roma* de Petru Lupulov și *Responso replicativu...* al lui Vasile Maniu din 1857/8)⁷⁴.

În 1926 încă, Lucian Blaga percepea „Criza acută și prea puțin prevăzută prin care trece democrația de pretutindeni”, context în care îl evoca pe Aurel C. Popovici, „gânditorul uitat ale cărui vederi mai pot să reînvie”. Acesta „e fără îndoială cea mai importantă personalitate intelectuală răsărită din peisajul Banatului”, exegetul reținând, alături de „instinctiva lui oroare de democrație”, similară aceleia a lui H. St. Chamberlain, „alchimia ciudată a acestui amestec de universalitate și particularism care se găsește în articolele de sinteză ale lui Popovici”, care-i cita de-a rândul pe Goethe, Kant, Schopenhauer, dar și pe cronicari, pe Dinicu Golescu, ori proverbe românești. În esență „idealul său cultural e reacționar, aristocratic-țărănesc,

național și potrivit democratic nivelări amorfe”, o „concepție cu mult mai «etnografică» despre cultură”. În concluzie, paradoxal, „în cultura noastră A.C. Popovici, europeanul bănățean, e cel dintâi și cel mai consecvent reprezentant al aristocratismului țărănesc”⁷⁵.

În materie de istoria artei, în afară de articolul de sinteză citat mai sus (cf. nota 32), sumarul revistei mai comportă, în același prim an de apariție, articolul lui George Postelnicu de readucere în atenție a lui Nicolae Popescu, pe care îl biografia pe scurt, caracterizându-i și prezentându-i opera (punctând cu lista tablourilor de la Muzeul Bănățean); sursele comportau fondul documentar al profesorului Dimitrie Cioloca de la *Caransebeș* și însemnări pe cărți⁷⁶.

Interesant că Ioachim Miloia, practic singurul bănățan avizat în domeniu și care a publicat multe studii de istoria artei în *Analele Banatului*, nu semnează astfel de materiale în *Banatul*, chiar după ce ajunge a redacta și acest periodic; scrie însă despre Nicolae Popescu tot în revista Muzeului, la doi ani după George Postelnicu (și cu o punere elegantă la punct!), publicând și corespondența aceluia (câtă identificată)⁷⁷.

În privința istoriei contemporane și recente, a celei politico-naționale în de osebă, *Banatul* s-a raliat inițiativei grupului de intelectuali ce-l avea în frunte pe Gheorghe Dobrin, activistul național, de constituire a unei baze documentare, pe un fond de memorii/amintiri asupra evenimentelor ce au premers Unirea în județul Caraș-Severin (Logoj în special).

Apresiasi demersul, Victor Bârlea constata plăcerea pentru istorie (ca materie) a copiilor (elevilor), nesatisfăcută de „răceala” manualelor și documentele seci, din care esteticul și afectivul erau alungate, nu cum din memoriile mustind de viață. Durere, acestea lipseau, mai ales cu privire la Unire, căci, se lamenta autorul (auto)criticându-și generația, „n-am însemnat nimic. Purtăm în noi o comoară vie, ce, odată, are să dipară împreună cu noi”. Nu era timp de pierdut, nici scuză: „Oricum, a neglija și a amâna, de pe o zi pe alta, însemnarea acestor momente ce numai odată în viață le poate trăi un om, și la sute de ani un popor, ar fi o întrelăsare regretabilă care nu se potrivește în veacul electricității și al tipografiilor cu rotative, când scriitorii numai sunt nevoiți să-și poarte ani de zile scrierile în desagi”.

Memoriile, consemnate și publicate, urmau a fi într-o primă etapă „literaturizate” (ori mai degrabă vulgarizate), pentru a li se mări impactul social: „Piese teatrale, nuvele, poezii, istorioare, glume [sic!] fără mari pretenții artistice, dar cetite de toată lumea, iată cum înțeleg eu a retrăi istoria, și cum înțeleg că istoria să fie cartea cea mai chemată ca să formeze caracterul și conștiința națională...” Formativului i-ar fi urmat științificul:

„Volumele ce le-ar scrie mai târziu savanții, încheind un nou capitol din viața poporului român, este cealaltă față a chestiunii”. Inițiatorii aveau în vedere ambele finalități: „Noi le-am înțeles pe amândouă când am lansat acest apel, și avem mari speranțe că nu l-am lansat în zadar”⁷⁸. Recuperare într-o instrumentare!

Apelul lui Gheorghe Dobrin („din încredințare”) evoca evenimentele din urmă cu opt ani, când s-au succedat, „într’un scurt interval de timp, momente istorice de importanță epocală: revoluția haotică, distrugătoare de valori și ordine și reclădirea în pripă a unei noi vieți politice naționale”. Dată fiind succesiunea rapidă a faptelor, „pentru reconstrucția lor, astăzi, ar fi cu totul insuficientă munca și inteligența unui singur om”, unde e de aflat „cauza că până acum nu s’a scris nimic, sau aproape nimic despre acest mare eveniment”, ceea ce trebuie remediat, căci „ar fi însă o întrelăsare nescuzabilă și o pierdere imensă să asistăm nepăsători cum se destramă și se dau uitării atâtea momente și epizode mișcătoare, cum se risipesc date prețioase cari, după 50-100 de ani, ar putea fi o comoară națională”. De aceea grupul logojan de inițiativă viza să adune din fostul județ (comitat) Caraș-Severin „deocamdată numai ca material brut, informații, – pentru o prelucrare ulterioară, tot ce se știe despre revoluție și evenimentele petrecute în primul an (dela 1 Noiembrie 1918 – 1 Noiembrie 1919) după războiu – fie acelea cât de neînsemnate”, care coroborate cu jurnalele zilnice și documentele de arhivă vor „putea da acestei lucrări cu timpul o unitate oarecare logică și pragmatică”. Era o întreprindere cu „scop patriotic”, făcută „pe seama posterității”, pentru care nu se solicita „o lucrare savantă sistematică, ceea ce în împrejurările date ar fi și imposibil”, ci era suficientă „o simplă înșiruire de fapte, fie oricât de răzlețe”⁷⁹.

Motivat național, demersul era cât se poate de modern, considerând amploarea ce a luat-o de curând cultivarea/cercetarea istoriei „recente” prin tehnica istoriei „orale” (consemnate tot în scris finalmente). În numărul final (dublu) al anului următor se și saluta, ditirambic, în *Banatul* „una din cele mai bune monografii asupra marilor evenimente din anii 1918-1919 în Banatul nostru”, aceea despre Consiliul Național Român din *Caransebeș*, scrisă de unul din foștii săi membri⁸⁰.

Preconizând ASTRA un „Muzeu al Unirii” la *Sibiu*, pe seama căruia ar fi urmat a fi colectate și documentele aflătoare în Banat, Ioachim Miloia se alarma pentru că, scrie, „în trecut în Muzeul Bănățean din *Timișoara* s-a neglijat tot ce a fost românesc. Azi oricât ai vrea să refaci trecutul în formă de rămășițe istorice, nu mai poți, căci n-ai de unde. Partea mai mare a lucrurilor s-a irosit. Dar atunci să adunăm aci măcar ceeace a rămas din această epocă, să nu ni se ia și aceste puține documente cari ar putea

româniza «Secția istorică» a Muzeului nostru”. Pleda pentru colectarea / centralizarea documentelor în provincie, cu condiția ca ele să rămână pe loc (adică la Muzeu)⁸¹.

Un panegiric al lui Valeriu Branisce, elogiat mult pentru gazetăria sa națională, conține și amintiri ale autorului în legătură cu personajul (din 1918 și 1924)⁸².

Fragment de istorie recentă poate fi socotit și articolul lui Victor Vâlcovici, Rectorul „Școlii Politehnice” despre așezământul pe care îl conducea: împrejurările înființării (cu citarea documentelor „ctitoricești”), proveniența (geografică, socială și etnică) a primilor studenți, organizarea procesului de învățământ și evoluția logisticii⁸³.

Primul Rector al instituției sus citate, cu rol însemnat la întemeierea ei, făcea istoricul „Asociației Culturale din Banat” – implicată și aceasta la înființarea Școlii, cum arată. Traian Lalescu face uz de memorie (sprijinită poate de însemnări zilnice?), căci a fost implicat și în urzirea „Asociației” (membru fondator și unul din cei doi vicepreședinți aleși la constituirea din 1919). Sunt arătați inițiatorii, în cap cu Miron Cristea, propunătorul titlaturii (Iosif Olariu), activitatea și realizările până la zi (biblioteci liceale și sătești, librării românești, 3 editări – între care tradcerea lui Griselin –, peste 150 burse pentru elevii români din Yugoslavia, conferințe, serbări)⁸⁴. Partea istorică se încheia normativ (și regionalist!): „Ca societate culturală «Asociația Culturală din Banat» trebuie să aducă alături de celelalte societăți culturale românești aportul [sic] originalității sale provinciale, ea trebuie să redea fizionomia culturală bănățeană în linia sa pură, care se rezumă în acea iubire sinceră de artă și civilizație din care a răsărit farmecul creațiunei culturale bănățene și faima oamenilor săi de frunte”⁸⁵.

Încă din secolul al XIX-lea Diecezele românești solicitau preoților și învățătorilor monografii ale satelor, parohiilor (bisericii) și școlilor lor, iar în presă se clama periodic necesitatea unor astfel de scrieri care să dea și posibilitatea unor sinteze zonale⁸⁶. Cerința rămăsese de actualitate, și a fost promovată mai ales de Muzeul Bănățean, prin *Chestionarul* lui Ioachim Miloia⁸⁷ (cu rezultate parțiale), o încercare va face și Nicolae Ilieșiu în 1934, dar mai ales Institutul Social Banat-Crișana va activa în deceniul al patrulea în acest sens⁸⁸. S-a înscris în curent și „Asociația Culturală din Banat”, care va patrona revista *Banatul*, în care citim că „Asociația Culturală din Banat a publicat concurs pentru trei premii, numite «Premiile Traian Lalescu» pentru cele mai bune monografii bănățene”⁸⁹.

Cu un an înainte, Romulus S. Molin pleda pentru alcătuirea de monografii școlare sătești, îmbiind învățătorilor și un plan⁹⁰.

Texte monografice ca atare au apărut puține în revistă. Hilda Drăgan, prezentând din punct de vedere balnear *Băile Herculanee*, includea și istoricul localității/stabilimentelor⁹¹.

Sever Bocu semna un articol-eseu despre biserica veche din *Lipova*, literaturizat, împănăt și cu amintirile copilului și trăirile maturului⁹². Prezentând istoria orașului în Evul Mediu îi accentuează importanța, semnalând adăstările Regilor și Principilor acolo, ba chiar rezidarea acolo a Isabellei, deținătoare a Coroanei de încoronare („a Sfântului Ștefan”) a prefăcut „prin aceasta Lipova în cetate de scaun, demnitate pe care o împarte cu Budă”!!⁹³

Documentele îi arată în acea perioadă mai ales pe unguri la *Lipova*, dar aceștia erau „refugiații regalității maghiare [care] se sbat, pe aceste locuri, în speranța alungării semilunei, două secole”; o aparență, căci „populația autohtonă au format-o însă românii. Ei pot lipsi în documente – deși sunt și documente destule care îi amintesc – în tot cazul sunt singura realitate ce supraviețuiește celui trecut”, așa că „tot acest document uman rămâne cel mai veridic și mai puțin hipotetic”⁹⁴. Un argument e și acela că la *Lipova* românii ocupă centrul, iar coloniștii târzii (șvabi) locuiesc periferic, în clădiri mai puțin solide, aceasta pentru că „colonul n’are sentimentul durabilității, el clădește efemer, n’are cerințe de lux, el va fi fără stil, uniform, cu un sens numai pentru utilitate”[sic]⁹⁵.

Stăpânirea lui Mihai Viteazul, care a cuprins și *Lipova*, „deși numai un scurt vis, reînnoiește legăturile spirituale vechi cu Ungro-Vlahia și dă loc la o renaștere religioasă”, care va genera și biserica monumentală de mai târziu⁹⁶ (obiectul articolului!).

Dominația otomană nu era diabolizată, căci „ar fi o greșeală însă a crede că Islamul să nu fi adus cu el decât fer și foc. El și construiește. În *Lipova* stau încă în picioare bazarele, mormintele turcești. Ortodoxismul a veghiat, s-a apărut, dar e firesc să fi suferit și înrăuirile de artă și decor musulman” – inclusiv în cazul monumentului din *Lipova*, care la restaurările ulterioare, apoi, „a suferit vizibil influențele catolice, romane”⁹⁷.

După ampla introducere – având în vedere extensiunea articolului –, istoricul și descriția monumentului erau mai degrabă expediate, nesistematic⁹⁸, dar acela a fost în același an obiectul micro-monografiei lui Ioachim Miloia⁹⁹ (elogiat de altfel de autor pentru demersul său științific și acela de restaurare). Sever Bocu își motiva lungul discurs introductiv teoretizând pe linia lui Xenopol: „Un fapt istoric nu e izolat. El este un rezultat al altor fapte, conexe cu el. D’aceea a trebuit să ne extindem asupra unor întregi serii de asemenea fapte, aparent străine, ca să putem înțelege monumentul din Lipova. Rădăcinile lui sunt adânc articulate în aceste fapte”¹⁰⁰.

În revistă a apărut, chiar în primul număr, și o micro-monografie de istorie economică a Societății „Reșița”, acurată, prezentându-i istoricul de la înființare până la zi, cu evoluția (schimbarea) patronatului, capitalului social, structurii acționariatului și a producției, cantitativ și calitativ (pe sorturi), cu grafice¹⁰¹. Demersul era motivat prin aceea că „Reșița este întreprinderea industrială care urmează să joace rolul cel mai important în economia noastră națională, formând un nod vital în viața industrială a României de azi”, nevalorificată pe măsura potențialului datorită lipsei unei politici industriale coerente a autorităților, pe care autorul încerca să le sensibilizeze¹⁰². Interesantă informația că „Dl. dr. Valerie Brăniște [sic] lucrează la o monografie completă a «Reșiței»”¹⁰³.

Tot în primul an al revistei editorul ei de atunci publica o micro-monografie zonală, aceea a județului Caraș, a cărui istorie o prezintă de pe vremea agatârșilor până la zi¹⁰⁴. Strămoșii, chiar inamici, sunt de o potrivă apreciați: „Romanii au arătat marea lor dibăcie în strategie și tehnica războiului într-un mod nemai pomenit în evul vechiu, iar Dacii învinși au dovedit prin demnitatea și simțul lor de datorie că nu au semeni în întreaga istorie universală”¹⁰⁵.

Epoca romană a fost una de înflorire, autorul enumerând orașele și cetățile (castrele) atunci întemeiate, probe ale vieții economice vii (chiar și primele elemente creștine datau de atunci), așa încât, „când după o domnie de 170 de ani Romanii părăsiră Dacia (a. 271), locuitorii băștinași din aceste părți erau un popor pe deplin format din punct de vedere moral și material și astfel cu ajutorul religiei lor creștine au putut să reziste contra influenței Goților, Avarilor, Hunilor și Ungurilor timp de 1600 de ani, pierzând prin aceasta doar numai atâta că fuseseră doborâți depe treapta înaltă de cultură din evul mediu la analfabetismul științei moderne [sic]”¹⁰⁶. Credea că „în timpul deselor invaziuni ale barbarilor strămoșii noștri, cari în secolul IV trecuseră la creștinism, se retraseră în peșteri ascunse sau în cetăți, dintre care cetatea Carașului forma centrul”, preexistentă deci cuceririi lui Ștefan I, care a cuprins-o, „întemeind în același timp și comitatul Caraș”¹⁰⁷, afirmă autorul tributar aici istoriografiei maghiare cu care alteori era în divergență (cum în susținerea continuității).

Carașul a avut un loc special în Regat, căci „comitatul nostru fu ridicat împreună cu județul Timiș-Torontal la rangul de comitat independent cu numele de Banat [sic]”¹⁰⁸, românii de aici fiind chiar curtați de oficialitate, care chiar le-a creat instituția chinezatului (!): „În acest timp regii unguri căutau să câștige simpatia populației noastre. Din mai multe sate ei formară cnezate, dând cnezilor drepturi de administrare și ocârmuire, pentru ca

pretutindeni să domnească ordinea și liniștea”¹⁰⁹.

Epoca otomană nu este demonizată, se arată totuși că „sub Turci începe o exploatare economică a ținutului nostru, care mai cu seamă în privința extragerii minereurilor a forțat pe strămoșii noștri să stăruie într-o muncă deosebit de intensivă”¹¹⁰.

Parte a Banatului austriac după 1718 (nu se spune că atunci comitatul nu ființa), era „administrat direct de curtea vieneză, care după un program bine întocmit a căutat să-l ridice din punct de vedere comercial și industrial. Se făcură drumuri noi, se săpără canaluri, se uscară mlaștini”, s-au dezvoltat agricultura și mineritul, inclusiv datorită colonizărilor.

Filo-austriacul autor nu mai găsea elemente de progres, ci dimpotrivă, după integrarea ținutului de Ungaria, singurul lucru lăudabil fiind întemeierea Teatrului din *Oravița*. Comitatul atunci reînființat a fost mai târziu absorbit de cel al Severinului și reactivat doar după Unire (prilej de elogiare a politicienilor locului care au exoperat actul)¹¹². După istoricul județului¹¹³, secțiunile economice comportau și ele elemente istorice¹¹⁴. Era aceasta, probabil, o eboșă a monografiei publicate de autor în deceniul următor¹¹⁵.

Se poate considera aparte o micro-secțiune de istorie a istoriografiei. În privința celei bănățane, aceasta e reprezentată prin două articole ale lui Constantin Rudneanu, care scrie despre Nicolae Tincu Velia și Ioan Sârbu.

Pe primul vrea să-l scoată din nedreapta uitare, promovând chiar o viziune mesianică: „Între împrejurări grele, trimis de o poruncă înaltă, se nascu N. Tincu Velea, istoricul bănățean care, ca și toți ceilalți, a căutat să eternizeze luptele și suferințele pe cari poporul român bănățean le-a purtat pentru menținerea credinței adevărate, pentru limbă și tradiție”¹¹⁶. Sunt evocate acțiunile de emancipare bisericească, în care s-a implicat și Tincu, colportându-se și zvonul otrăvirii lui de „dușmanii neamului românesc”. Notele biografice sunt urmate de prezentarea *Istorioarei...*, „cea mai valoroasă operă a sa”, scrisă într-un „spirit pătruns de o adâncă iubire de neam, concepție care emană din sufletul lui plin de naționalism și credință fermă”, de ceea ce dau seama și citatele din *Prefață*, scrisă pe „un ton duios”. Prezentarea conținutului e foarte sumară, iar în privința metodei se zice că „uneori încearcă să dovedească prin argumente tradiționale [tradiții, legende locale, R.A.], repede trece la cele istorice”. Judecățile de valoare predomină în articol, criteriul fiind cel național: „Cetind istoria lui N. Tincu-Velea ai impresia că trăiești acele vremuri pline de luptă și entuziasm național. Idealul unui popor e bine rotunjit [...]”, căci el „a fost un bun român pe un pământ străin, cu simțământul datoriei în fața lui Dumnezeu și a întregului popor”. Scrierea lui „va fi servit multor istorici mai noi cari au scris istoria

Banatului” (aluzie la George Popovici?), se impune însă republicarea ei cu litere (s-a tipărit cu slove la *Sibiu* în 1865) – ceea ce s-a mai reclamat și ulterior în publicistica bănățană (*Vestul, Dacia* ș.a.), fără urmare –, pentru ca „adevărul să nu fie ascuns, dreptatea imanentă a istoriei ne va îndruma ca respectarea libertății să fie o dogmă a tuturor popoarelor”¹¹⁷.

Demersul prim se motiva (și) prin aceea că „e bine ca din când în când să amintim și trecutul poporului nostru, căci viitorul de mâine este necunoscut, iar experiența trecutului sunt fapte realizate”¹¹⁸. În al doilea se făcea trimitere la *historia magister vitae*: „Din înțelegerea trecutului resare entuziasmul viitorului... Zilele pline de gloria și înțelepciunea vremurilor trecute sunt învățăturile pe cari azi le adâncim mai bine ca oricând. Descifrând viața celor de demult devenim mai buni, ne mângăem, căutând să adâncim rostul vieții”, mai mult, „dacă suntem pătrunși de cultura celor din trecut, cu atât mai mult trebuie să ne fie viitorul mai bun”. Drept aceea, „figurile distinse din trecutul nostru trebuiesc scoase din nou la lumina zilei”, cum aceea a lui Ioan Sârbu, „o figură măreață a poporului bănățean”¹¹⁹, care „a fost un caracter desăvârșit, în toate actele sale a urmărit binele neamului”¹²⁰. Datele biografice erau succinte, cum și referirile la operă (extensiunea articolului fiind mai mică de două pagini).

Teza de doctorat despre politica externă a lui Matei Basarab (în germană numai, atunci) este „o importantă monografie istorică”, întrecută de cealaltă, „monografie de seamă”, asupra lui Mihai Viteazul, „opera cea mai de seamă a istoricului nostru” care, pe lângă documentarea riguroasă, științifică, era compusă cu stil de „literat”, nelipsindu-i nici „accente duioase”, pentru ce „opera D-rului Ioan Sârbu merită să fie citită și continuată” – însăși monografia Mihai Viteazul fiind a doua scrisă de un bănățan (primul a fost Bojâncă, arătat), dar și reeditată, cum ale altora (vezi mai sus relativ la Tincu-Velia)¹²¹.

Istoriografia transilvană e prezentă doar prin înfățișarea sintetică a Școlii Ardelene, plasată pe fondul Luminismului, „o epocă nouă, în care tendințele sociale schimbă cu totul aspectul civilizației de până atunci” și al reformelor iosefine, „ușurătoare”, concepute „pentru păciuirea poporului”. Tentativele „înțeleptului monarh”, înfățișat cu simpatie, „se împiedică însă în Ardeal de trufia celor trei națiuni (Ungurii, Sașii, Săcuii). Aceștia sub nici un chip nu se învoiră la o ștergere parțială a privilegiilor spre folosul bietului popor românesc exploatat neomeneste [...]”. Dar „poporul românesc simțise adierea libertății. El cere drepturi”. Era un început de serie, „timpul zbuciumărilor pentru dreptate, cunoscute în Istorie sub numele de «Supplex libellus» – și cari se vor continua până la eliberarea Românilor de sub jugul secular”. Deși corifeii Școlii Ardelene au fost între animatorii de seamă ai mișcării

Supplex-ului, autorul stăruie că „această stare conștientă a poporului ce-și cere drepturile sale și luptă eroic pentru câștigarea lor *este fondul pe care avea să se brodeze renașterea noastră națională*, cunoscută sub numele de «Școala ardeleană»”. El concede că „originea strict istorică este însă actul «Unirii» [religioase]”, concepută însă ca „o forță desnaționalizatoare”, dar până la urmă „încă o pildă despre felul cum am știut să întoarcem spre folosul nostru tendințele de desnaționalizare”, ceea ce „se putea însă numai mulțumită stării sufletești a poporului”¹²². Apoi, lăsat (întreg) poporul în fundal, se arată cum școlile întemeiate de Inochentie Micu și bursele exoperate de el i-au pus pe tinerii studioși „în nemijlocită atingere cu dovezile originii noastre latine și ale drepturilor noastre străvechi”, lor impunându-li-se ideea (transformată în datorie / comandament de viață) că „*Istoria era necesitate spre a învedera adevărul*”, acela al autohtonității, al drepturilor românești primordiale. De aceea „scriitorii școalei ardelenne s-au dedicat cu însuflețire Istoriei și meritele lor pe acest tărâm sunt foarte mari. Opere monumentale, cari și-au păstrat însemnătatea și în zilele noastre”, cum *Cronica...* lui Șincai, ori *Istoria...* lui Maior. „Ideea latină”, prezentă *în nuce* la cronicari și dezvoltată de Cantemir a fost la ei „punctul de plecare”, cel care „dă școalei ardelenne acea notă caracteristică de unicitate”. N-a fost un exercițiu de laborator științific, căci „activitatea lor istorică a mai avut ca rezultat și *trezirea simțului naționalității noastre*, conștiința atât de binefăcătoare a latinității noastre”. Au patronat și „europenizarea scrisului nostru”, pledând pentru grafia latină, cultivând gramatica. Gheorghe Lazăr, produs al aceluși mediu cultural, a dus mesajul la sud de Carpați și „astfel se întreșes firele conducătoare în evoluțiunea sufletească a unui popor; Ardelenii au fost aceia cari au pornit renașterea noastră, ei au deșteptat pe Românii de dincolo de munți, pentru ca aceștia mai târziu să fie la rândul lor luminatorii neamului [...]”. Mesajul Școlii Ardelenne nu era epuizat, căci semnele de revenire la clasicismul cultivat de ei arăta că „influența școalei latiniste nu poate avea încă sfârșit”¹²³.

Într-un unic articol pe care îl semnează în *Banatul*, ca și autorul citat mai sus, Paul I. Papadopol încearcă o caracterizare a lui Hasdeu pe multiplele paliere pe care acela s-a afirmat: literatură, filologie, istorie etc.

În istoriografie a dat „un model de monografie retorică în «Ion Vodă cel Cumplit»; adună documente și le studiază ca nimeni altul până la el, întreprinde în fine «Istoria critică» în două volume, cercetare serioasă și savantă care urma să revoluționeze istoriografia românească [...]”; iar ca metodă „în *istorie* își bazează cercetările – pentru prima oară la noi – pe critica izvoarelor, dându-ne pagini de un adevăr necontestat”. Socotind și celelalte realizări de vârf ale sale, „din toate acestea rezultă că *Hașdeu*

[sic] este cu adevărat o culminație a sufletului românesc, ba încă una din cele dintâi și mai isbutite încercări de evadare a românescului în universal” întreprinsă de prima noastră „genialitate creiatoare”¹²⁴.

Tot un articol unicat furnizează Ion Nestor despre mentorul său Vasile Pârvan, în contextul recente dispariții a aceluia. Eseul, căci nu este un necrolog, caută să descifreze formula sufletească și intelectuală a savantului, așa cum este ea reflectată în prestația sa științifică.

Astfel, „ca istoric, nu prin autoatribuirea jactantă a vreunei vocații speciale, ci prin îndelungată și migăloasă pregătire, de el concepută ca o treptată inițiere mistică prin lepădarea de cotingențe streine. Punctul de vedere universal istoric îi era prezent chiar când trata cea mai mărunță chestiune de istorie antică, în care, *ca pregătire științifică*, se specializase”. Pentru a acredita plauzibil că Pârvan fusese „spiritualist cu perspectivă istorică”, autorul produce citate adecvate din opera lui (fără trimiteri)¹²⁵. Ca profunzime și amplitudine spirituală lui Pârvan i se cuvenea probabil al doilea loc, după Eminescu, în cultura română¹²⁶.

Redacția extrăgea, în luna următoare, „pasagiile esențiale” dintr-un „emoționant articol” scris de Camille Jullien în *Journal des Débats* despre Vasile Pârvan¹²⁷.

O altă micro-serie de studii/eseuri/articole au drept obiect monumente eclesiastice, puse în legătură cu istoria Bisericii, firește, dar și cu cea generală.

Revista a reprodus ultima parte, cea generală, din repertoriul lui Coriolan Petranu, care nu parvine la a răspunde titlului¹²⁸. Apariția opului „de mare preț” (științific, firește!) fusese semnalată imediat după editare (la Sibiu, 1927), promițându-se că „într-unul din numerele noastre apropiate ne vom ocupa pe larg de această carte”¹²⁹, ceea ce s-a onorat prin recenzia lui Ioachim Miloia care, după considerații privind necesitatea monografiilor în domeniu, fără de care sinteza era de neconceput, saluta lucrarea „atât de binevenită, ca una ce umple o parte din golul chestiunilor noastre artistice”; conținutul, rezumat de recenzent, probează „incontestabila valoare de a fi o culegere cât se poate de exactă” și totodată „o statistică perfectă”, indispensabilă cercetătorilor problemei¹³⁰, ceea ce și era această lucrare de pionierat¹³¹.

Probabil că tot Miloia ceruse redacției să semnaleze lucrarea lui Petranu, el anunțându-l pe autor de apariția (viitoare, atunci) a recenziei¹³², iar curioasa succesiune a materialelor (întâi darea de seamă / recenzia, apoi fragmentul din lucrare) se datorează tot intercesiunii sale pentru publicarea textului lui Petranu.

În primul an al revistei un colaborator ambiționa ca într-însa să „descrie principalele clădiri bisericești românești dela început până în ziua de astăzi”,

conștient totuși de marele handicap ce-l reprezenta lipsa repertoriilor (cum cel produs de Coriolan Petranu în anul următor, pe un segment specific, vezi mai sus), „căci o descriere amănunțită și fără scădere a tuturor clădirilor bisericești de valoare în țara românească numai atunci e posibilă, dacă se vor înmulți sistematic scrierile de acest fel, dacă vom avea o topografie română a arhitecturii bisericești, care va cuprinde toate clădirile bisericești mai importante, descrierea lor, istoria clădirilor [...], inscripțiile găsite sau alte documente de ctitorie și în fine o descriere tehnică fidelă a construcțiilor arhitetonice [sic]”. După aceste considerații metodologice și asumarea – totuși – a marelui proiect, autorul nu parvine decât a furniza explicația formei clădirilor eclesiastice, pornind de la casa „mykenică”¹³³. Nu putem ști dacă, speriat de amploarea unui astfel de proiect, va fi abandonat întreprinderea, ori redacția l-a considerat prea stufos, căci alte episoade n-au apărut.

Într-un eseu istoric Emil Panaitescu evoca vechile monumente de artă, așezăminte religioase și de cultură, cum bisericile de la *Curtea de Argeș*, *Dealul, Horezu, Trei Ierarhi*, expresii ale pietății creștine. Românii și-au apărât țara și Creștinătatea, într-un punct principal de impact al acesteia cu Islamul, și „aici stă în trecut rolul de istorie universală al națiunii noastre. Creștinismul nostru a fost activ, religia și patria, legea și țara, biserica și statul au ajuns de s-au identificat și au format pentru națiunea noastră unitatea indivizibilă a unei forțe care a biruit. Forță politică și culturală care a biruit cu greu după multe și dureroase vicisitudini. Dar a biruit și astăzi ne aflăm pe linia mare a ascendenței noastre istorice”¹³⁴. Societatea românească trebuia acum organizată „în spiritul unei noi civilizații”, viitorul privit „cu încrederea că trebuie să fie mai strălucit și mai rodnic decât trecutul pentru civilizația omenirii”, fără a se ignora totuși reperele istorice principale: „Ca să nu greșim însă, să ne amintim și să vedem clar și în trecutul nostru”¹³⁵. Altfel spus, *historia magister vitae*.

Raritatea instituțiilor muzeale la noi, a acelor de artă în special, dătătoare de seamă a culturii și civilizației unui popor, era deplânsă de alt colaborator ocazional al *Banatului*, care elogia gestul unui ctitor de astfel de așezământ, căruia îi prezenta colecțiile¹³⁶.

O micro-sinteză de istorie – la mâna a doua! – prezenta procesul de unificare românească și temeiurile sale istorice, valorizând factorul conștiință națională, legăturile dintre provinciile românești și sincronizarea istoriei lor până la identificarea finală, idei prezentate în rezumat de un raportor și pe care conferențiarul de la *Timișoara*, Ioan Lupaș, le va argumenta pe larg mai apoi în *Istoria Unirii Românilor* (București 1937)¹³⁷.

O sumă de articole se află la granița istoriei românești cu cea regională, balcanică și central europeană. Parte din ele chiar discută granițele – ale

Banatului mai ales, în cadrul celor ale României de după 1918, în contextul urmăririi destinului românilor din Țările Balcanice.

Încă în 1927, într-un articol mai „stingher” atunci, în contextul sumarelor revistei, apărea un scurt material care prezenta minoritatea românească (și macedo-română/aromână) din Yugoslavia de atunci, adică din Banatul „yugoslav”, Timoc (mai ales de acolo, de unde provenea autorul, cum indică pseudonimul) și Macedonia, oferind și câteva date istorice (nu multe, dat fiind spațiul tipografic redus), dar mai ales deplângând agresivitatea statului modern sârb, apoi yugoslav, care practic nega specificitatea etnică românească, promovând desnaționalizarea (sârbizarea) cu o regretabilă consecvență (și eficiență!)¹³⁸.

Când revista a devenit organul „Asociației Culturale din Banat”, care avea în program și țelul minimal de a proteja identitatea națională a românilor din Banatul „yugoslav” (cel maximal fiind „recuperarea” lor prin mutarea graniței), publicația a reflectat această orientare/ideologie/politică împărtășită de altfel de redactorul (șef) Ioachim Miloia, consacrand aproape întreg ultimul număr al publicației, cel din 1930, **Congresului românilor refugiați din Banatul iugoslav** ținut la *Timișoara* în 1 iunie 1930¹³⁹ și comportând materiale cu conținut mixt, de istorie și politică, întreșute, parte din ele fiind înseși textele cuvântărilor rostite la congres. Așa, aceea a lui Atanasie Popovici (Directorul Școlii Normale din *Timișoara*), care trecea în revistă istoria românilor din Timoc (punctând episoade din 1906 și 1910 când comunitățile de acolo au cerut – fără ecou – sprijinul autorităților din România pentru a-și păstra identitatea), *Macedonia* (nerespectarea prevederilor atîngătoare de învățământul românesc din tratatul de la 1913) și Banatul „yugoslav”¹⁴⁰.

Asemenea, raportul inginerului Ștefan Ardeleanu¹⁴¹, președintele Congresului, care se constituia într-un material de istorie recentă, respectiv retrospectiva activității „Ligii românilor refugiați” din Yugoslavia (al cărei președinte era același Ștefan Ardelean) de la constituirea din 1920 până la zi, paralel cu punctarea aspectelor mai însemnate ale mișcării naționale cultural-politice a românilor din Banatul „yugoslav”, precum și schița unui program de viitor¹⁴².

Figurau în cuprins și articole scrise special la ocazie, cum cel polemic al lui Traian Birăescu evocat mai sus (vezi nota 47, *supra*) și cel asemenea (inclusiv ca virulență!), dar vizând o arie teritorială și temporală mai extinsă, al lui Ioachim Miloia, redactorul gazetei¹⁴³. El cita documente de la Marele Jupan Ștefan Nemanja pomenitoare ale vlahilor din Serbia pe la 1198-99 și altele de la Ștefan Milutin, care la începutul secolului al XIV-lea aminteau de „legea vlahilor”, afirmând prezența până în sec. al XVI-lea a unor „insule

mai mici și mai mari de populație românească”, o „Mică Vlahie” afirmându-se efemer și politicește „pe lângă Bosina (Bosnia). Odată cu avansul otoman o parte se retrag spre nord, iar cei rămași se topesc în masa sârbă”, aceasta și pentru că, se aventurează autorul a crede, ei „pierd orice contact cu coastele italiene, de unde până aci [...] primiau neîntrerupt și elementele de reîmprospătare a limbii lor și poate și conștiința obârșiei lor romanice”¹⁴⁴!

Sârbii, colonizați succesiv în Banat cu începere de la finele secolului al XIV-lea, au fost „primiți de locuitorii băștinași, Românii, cari îi sufereau fără dușmănie în bisericuțele de lemn, fiindcă erau de aceeaș lege cu dâșii”. Răsplata a fost însă amară, pentru că „Sârbii, veniți aici, au fost mai târziu folosiți de Austria ca instrument politic în contra Românilor și prin aceasta au obținut favoruri politice pe care numărul lor redus nu-l justifica în Banat”, astfel că, „în schimbul unei purtări creștinești, aceleași mâni cari au întins pânea și sarea au fost mai târziu strivite în lanțuri”¹⁴⁵. În nici un caz însă patenta Împăratului Leopold și „caraghioslăcul «voivodinei» sârbești în Banat” nu pot crea o bază de drept istoric¹⁴⁶.

Reconstrucția istorică – și argumentația de drept istoric – e dificultată de faptul că „Turcii au șters tot ce a fost și a rămas românesc din timpuri mai vechi”, mai ales bisericile, „afară de câteva excepții insignifiante”, așa că, „în felul acesta ne lipsesc azi – dar poate mâine, nu – dovezile în plus pentru existența unei vechi culturi curat românești sau cel mult slavo-române, dar în nici un caz sârbo-românești”, dovezi poate truvabile „în tainițele unor vechi arhive sârbești”¹⁴⁷.

Au existat însă și episoade de conviețuire armonioase, decelabile în puținele monumente de cult rămase, care probează „cum pe firavul vlăstar al ortodoxiei, în aceste lăcașuri sfinte s’a altoit și înfrățit sufletul a două popoare, fără incriminări și fără bănuială”, căci „în aceeaș biserică au încăput „într’o strană Românii și în cealaltă Sârbii”, iar „în aceleași chilii de schimnici au putut locui și Sârbi și Români”, bisericile fiind zugrăvite deopotrivă de „maeștri” români și sârbi. Asemenea, „un Sava Brancovici sârb de origină a fost unul dintre cei mai buni mitropoliți români, iar fratelui său Gheorghe îi plăcea să se creadă de origine română, înrudit cu Brâncovenii” – și „s’ar putea continua mult această listă de relații prietenești, de reciprocă tolerare, de indulgență a elementului băștinaș față de noii veniți”, care s-au instalat însă în uzurpatori¹⁴⁸.

Despărțirea ierarhică a venit pentru că „se schimbaseră vremile: naționalismul romantic a deschis însfârșit și ochii băștinașului și i-a dat ciomagul în mână” – reacție telurică, formulează autorul însuși într-o retorică romantică: „a fost pământul românesc care s-a burzuluiit, scuturând de pe sine ceea ce nu era al său”¹⁴⁹.

Concluzia acestor „reflexii” era aceea că, pe de o parte, trebuia intensificată propaganda culturală în Banatul „yugoslav” pentru menținerea identității românești acolo, iar pe de alta trebuia acționat cu mijloace diplomatice, dar ferme, la Belgrad, învederându-se și că sârbii din România „până azi n’au avut de ce să se plângă” (era totuși o aluzie la posibile retorsiuni!)¹⁵⁰.

Această instrumentalizare politică a istoriei (copios prezentă și în „cealaltă strană”) era semnalată cu satisfacție de Traian Birăescu (el însuși semnatar al unui articol pe care îl și amintește) într-un amplu material despre congres, apărut sub genericul „Românii din Banatul înstrăinat” și cu subtitlul grăitor „Revista «Banatul» pune la punct imperialismul sârbesc”¹⁵¹.

Oarecum în răspăr cu celelalte materiale din sumarul numărului, antisârbești până la virulență, articolul lui Ion Montani – membru al generației *Luceafărului* și, din acel an, editorialist la *Vestul* –, care rememora episoade de luptă solidară a românilor, sârbilor, slovacilor, croaților din fosta Ungarie: prezența avocaților sârbi și slovaci la procesul memorandiștilor, cum și a celor români la acela al ziarului sârbesc *Zastava*, „Congresul naționalităților” din 1895 care a adoptat un program și a instituționalizat alianța prin alegerea unui Comitet Central comun, intervențiile lui Ștefan Cicio-Pop din timpul războiului în favoarea prizonierilor sârbi din Cetatea *Aradului*, supuși unui regim de exterminare ș.a.¹⁵² La finalul înșiruirii (nu foarte sistematice), autorul își sublinia intenția: „Scopul acestui articol a fost numai să reîmprospăteze prin câteva date amintirea epocii eroice din luptele naționaliste în vechea Ungarie, epocă ce a dăinuit zece ani, 1889-1899 și în care sârbii din Banat, Bacica, Slavonia și Croația au stat alături de noi ca buni și neuitați frați de arme”¹⁵³.

Într-un interesant eseu istorico-sociologic, Cornel Grofșorean combătuse teza marxistă reducăționistă privind cauzalitatea de ordin exclusiv economic a Marelui Război¹⁵⁴, plecând și el de la cazul ungar în primul rând, comparând apoi situația naționalităților din Ungaria cu cea din Austria, impactul politic al federalismului și socialismului în dubla monarhie – a celui din urmă și pe plan general european, în legătură cu poziția socialiștilor în momentul declanșării războiului, dar și cu analizele socialiste/comuniste chiar asupra cauzelor sale, socotite unilaterale de autor: „Țin să subliniez că, pe lângă motive economice, și cele ideologice au avut un rol important, aproape tot atât de însemnat, care de fapt însă nu a fost îndeajuns discutat”¹⁵⁵. Enumera, sumar, dorința francezilor de „revanșă”, mândria britanică jignită grosier și neîndemânatec de Kaiser, dorința de liberare a popoarelor captive – ori parțial subjugate, din Austro-Ungaria mai ales – și accentua aceasta, fără a absolutiza totuși: „afirm că scopul determinant al războiului mondial – căci mersul istoriei nu este

întâmplător, ci predestinat de forțe nouă de multe ori necunoscute – a fost năzuința de armonizare a intereselor economice și rezolvarea problemei naționale în fosta monarhie, pentru a elibera Europa de acest ferment vecinic amenințător”¹⁵⁶. Naționalismul se dovedise mai puternic decât internaționalismul socialist în 1914, tot în numele lui a acționat Jászi în 1918 după o perdea frazeologică democratică, până și aristocrația maghiară a pactizat cu comunismul spre a salva „Ungaria Mare” (în treacăt cazul atipic al Rusiei este taxat de aberant, fiind contrară marxismului însuși instituirea orânduirii socialiste / comuniste într-o țară fără burghezie, practic, și cu 70% din populație analfabetă)¹⁵⁷. Respingerea propunerilor „generoase” de „coabitare” într-o Ungarie democratică nu a însemnat reacționarism, căci valorificarea principiului național este mai în măsură a asigura progresul unei comunități etnice¹⁵⁸.

O foarte profesională analiză a desfășurărilor de pe piața financiar-valutară – preponderent europeană, dar și nord-americană – de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până la zi, cu intenții finaliste, se constituie totodată și într-un studiu de istorie economică modernă și contemporană (recentă) generală, dar cu dese referiri pertinente la România de asemenea. Este și cel mai lung text din revistă, fiind publicat în serial pe tot parcursul primului an și în două numere din cel următor¹⁵⁹.

Acestea ar fi cele câteva secvențe de istorie generală diseminate dispart în revistă, cărora li s-ar putea adăuga eventual partea introductivă, argumentarea istorică a studiului etnografic/antropologic al lui Ioachim Miloia despre arta populară românească și cea lituaniană, el susținând că multe similitudini provin încă din proto-istorie, lituanii vechi fiind de aproape înrudiți cu tracii¹⁶⁰. Era prima contribuție la revista pe care în curând avea s-o conducă, în anul următor republicând articolul, pentru care se documentase „la fața locului”, în Țările Baltice¹⁶¹, în buletinul Muzeului Bănățean al cărui director devenise¹⁶².

Instalarea copiei după Lupa Capitolina la *Timișoara* prilejuia singurul articol al primului director al revistei, de teorie istorică, cu aplicații demonstrative din istoria românească și universală (europeană cu precădere)¹⁶³. Într-un stil prolix și cu ton emfatic, de *magister* infailibil, autorul își rezuma teoria privind periodizarea istorică, respectiv ciclicitatea de 12000 de ani la nivelul omenirii, respectiv de 1200 la state / popoare / națiuni (cu subperioade de 6, 4, 2 sute), postulând totodată superioritatea civilizației greco-latine – cu accentul pe *a doua* componentă – și a popoarelor (celto-)latine. Exemplificările / aplicațiile / demonstrațiile se iau din istoria Imperiului Roman, cu prelungirea lui în cel Bizantin, Renaștere, istoria Franței (și citim că „organizațiunea de Stat a regelui Ludovic al XIV-

lea este un adevărat fascism francez”!)¹⁶⁴. Se proclamă că „Panlatinismul nu e numai o teorie a sufletului, dar și o realitate obiectivă – căci aceste legi determinate stăpânesc atât istoria Franței, cât și a Italiei și a fostului Imperiu roman, și chiar istoria Angliei, a cărei viață publică și prin origină și prin îndrumare sufletească se află legată de logica latină”¹⁶⁵. Le este caracteristic celto-latinilor „a face rațiunea stăpână pe instinct”, ceea ce a culminat (unde nu gândeai!) în fascism, care era nici mai mult nici mai puțin decât „oglanda cea mai curată a spiritului latin de organizație”!¹⁶⁶ Germania însăși a încercat să imite tipul de civilizație latin, legitimându-se prin creația statală a lui Carol cel Mare, cum și Austria și Rusia, unde „Maria Tereza [sic] și Petru cel Mare, amândoi de cultură greco-latină, presimțind această lege a determinismului istoric, încearcă să constituie două Imperii orientale, unul în formă mai latină, altul într-o formă mai greacă. Dar aceste forme fiind impuse de exterior și neputându-se menține decât prin expediente și forță cad ambi [sic] și dispar”¹⁶⁷. Românii din Austro-Ungaria și Rusia erau îndreptățiți deci la secesiune, nefind legați organic de popoarele dominante în acele state, de aceea și pretenția U.R.S.S. asupra Basarabiei era nelegitimă, ca numai o „abilitate politică renoită din politica țaristă”¹⁶⁸.

Interesant că autorul socotea, într-un context de de-diabolizare a epocii fanariote, în care s-a evidențiat Nicolae Iorga, că aceea reprezenta o salutară re-cuplare a societății românești la civilizația latină (era însuși descendent de greci împământenii, dar nu susținea o pledoarie *pro domo sua*), găsim chiar că a fost „preparată prin tractate chiar de Mihail Viteazul însuși” (!), dar mai ales că „Domnia fanariotilor, departe de a fi o uzurpație și o eroare, a fost prin necesitățile determinismului istoric, întronarea în mersul afacerilor române a logicii și a civilizațiunii greco-latine, civilizațiune care cârmuește și astăzi Statele cele mai puternice din Occident și această întronare s-a făcut fără ca a tot puternicul Sultan să aibă tăria să se împotrivescă [sic !!] – căutând însă să se amestece cu [sic] ce în ce mai mult în treburile noastre interne”¹⁶⁹.

În fine, aș aminti ingenioasa „împăcare” a formulei temporale a ciclicității cu teza (subiacentă) a unității civilizației latine: subperioadele la nivelul diferitelor state / națiuni pot fi uneori în decalaj „și de aici se nasc din când în când conflicte trecătoare”, chiar armate¹⁷⁰.

Acestea ar fi studiile/articolele integral sau parțial istoriografice din revista *Banatul*. Destul de caleidoscopice, în funcție de cea ce puteau oferi portofoliului colaboratorilor locali și cei atrași, sporadic, din afară (spre deosebire de secțiunea literară, în primii doi ani cel puțin). Aceștia aveau, majoritatea, formațiune academică, dar nu neapărat studii istorice¹⁷¹, predominând cele teologice, filologice, juridice, parte fiind „debutanți”,

adică nu publicaseră antebelic¹⁷². A fost un efort de autocunoaștere, datorat multor lacune, cum și unul de prezentare a propriei provincii, originat de frustrări regionaliste¹⁷³. Și la *Banatul* se verifică tendința generală a discursului etnocentric și paralel cu cele ale „celorlalți”¹⁷⁴ (caz ilustrat chiar de primul număr al revistei!), care tinde a deveni militant și polemic¹⁷⁵, tot așa preferința pentru epocile mai apropiate istoric (pe fondul lipsei unui program coerent și al multor carențe de metodă), stilul de „popularizare savantă”¹⁷⁶.

Ca și în alte zone / orașe din Ardeal și Banat lipsite de un centru academic și reviste de specialitate, *Banatul*, ca revistă culturală a asumat și cultivarea / promovarea scrisului istoric, „de bună calitate uneori”¹⁷⁷.

Revista *Banatul* a fost uneori recepționată negativ, cum la *Cuvântul* în 1927, cu acuza de „propagandă împotriva «regătenilor»” – ceea ce redacția respingea indignată¹⁷⁸ –, pe când Tudor Teodorescu-Braniște valoriza pozitiv în *Propileele literare* tocmai acele „cinstite preocupări de regionalism cultural. Singurul regionalism fecund”, necesar de asemenea¹⁷⁹; aprecierea se referea aproape numai la secțiunea „literară”, cum și aceea a lui Liviu Jurchescu după dispariția, regretată, a periodicului¹⁸⁰. Intrigă oarecum că *Semenicul* și *Analele Banatului* n-au luat, notă, în dări de seamă, recenzii, „Revista revistelor” de existență *Banatului*, pe când „contemporane” (simultane) – chiar când Miloia era redactor la ambele și populariza acolo *Analele*!

În 1928 *Transilvania*, organul de presă al „Astrei”, făcând un „recensământ” de „Reviste «provinciale»”, consemna între „Revistele din Ardeal” (!) și „«Banatul», revistă lunară condusă acum de poetul Ar. Cotruș, [care] aduce interesant material, de multe ori important pentru cunoașterea oamenilor locului, ca și pentru trecutul provinciei¹⁸¹. Partea istorică a reținut deci atenția, nu cea literară!

În final aș aprecia că revista mi se pare și acum frecventabilă de lectori, inclusiv în secțiunea sa „istorică”, nefiind excesiv datată. Iar unde este, dă seama de o sensibilitate, o mentalitate, un orizont de așteptare interesante.

Radu Ardelean

Institutul de Studii Socio-Umane
Filiala Timișoara a Academiei Române
Bld. Mihai Viteazul nr. 24

NOTE

1. Gheorghe Jurma, *Descoperirea Banatului*, Reșița 1994, p. 12.
2. *Ibidem*, p. 18.
3. Vezi I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești 1790-1990*, ed. a II-a, București 1996, p. 63 (nr. 205): „Apare la Timișoara, lunar (ianuarie 1926 – august – septembrie 1928; ianuarie 1930)”; ca program „Își propune să fie oglinda culturii bănățene, cu elementele ei etnografice”, consemnează autorul, care prezintă, potrivit proiectului său, secțiunea literară a revistei, importantă aceea. Vezi și articolul *Banatul* (apariție, program, redactori, colaboratori la secțiunea literară) de Mia Foartă în *Dicționarul General al Literaturii Române*, coord. Eugen Simion, vol. I, A-B, București 2004, p. 344. (Mai departe DGLR).
4. *Banatul* (Timișoara), I, nr. 1 din ianuarie 1926, coperta I.
5. *Ibidem*, nr. 8-9 [din august-septembrie], p. 40. Tot acolo se anunța stabilirea la Paris a secretarului de redacție Emil Gherga – *rara avis* între bănățani! – și că „Dl Lucian Blaga, colaboratorul revistei noastre, a fost înaintat atașat de presă la Varșovia”.
Despre Constantin Lahovary nu am putut afla mai multe informații.
Grigore Ion (1887-1951) s-a născut la Mehadia, a urmat liceul la Vârșat, Școala de Cadeți la Viena, pe care a părăsit-o, absolvind Academia Comercială din Leipzig (doctor în economie) și Științele de Stat la Berlin. Luat prizonier în Galiția și deportat în Siberia, a fugit în Japonia de unde a revenit în Banat la timp pentru a se implica în Revoluția de la sfârșitul anului 1918, fiind unul din delegații Mehadiiei la Adunarea de la Alba Iulia. A activat ulterior în diplomatie, la legațiile din Budapesta, Paris, Londra, ulterior profesor de liceu (comercial) la Timișoara (1923/4). A publicat la *Voința Banatului*, *Vestul*, *Cuvântul*, *Curentul*, *Temeswarer Zeitung*, *Prager Presse*, *Revista Institutului Social Banat-Crișana*. Prieten cu Constantin Lahovary, Aron Cotruș, Mihail Gașpar, Lucian Blaga, a fost aplicat redactor la *Banatul* în 1926. Între 1935/7 a fost de asemenea redactor la *Banater Wirtschaftsblatt*. Vezi Aurel Bugariu, *Bibliografia Banatului*, în *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, XI, ianuarie-aprilie 1943, p. 96, *sub voce*; Victoria I. Bitte, Tiberiu Chiș, Nicolae Sârbu (coordonator), *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, Reșița 1998, p. 130, *sub voce* (art. de Tiberiu Chiș).
6. *Banatul*, III, nr. 1 din ianuarie 1928, p. 28 (la *Însemnări*). Simeon Samson Moldovan (1884-1967) apare ca editor-proprietar până la nr. 4 din anul al II-lea, 1927 (cop. II). Născut la Comorăște, a urmat liceul la Oravița, unde a activat ca funcționar. Din 1920 până în 1940 a fost redactor la *Orawitzzer Wochenblatt*. A publicat mai multe volume de literatură, eseuri și mai ales istorie în română și germană, cum *Istoricul orașului montan Oravița*, Oravița 1931; *Județul Caraș-Severin și orașul Oravița*, Oravița 1933; *Oravița de altădată și teatrul cel mai vechi din România*, Oravița 1938 (vezi Victoria I. Bitte, Tiberiu Chiș, Nicolae Sârbu, *op. cit.*, p. 179, *sub voce*, articol de Ioan Crețiu și Persida Dragomir; se spune aici că al doilea prenume era *Samuel*, nu *Samson* cum l-am găsit în alte locuri. El semna consecvent „Sim. Sam.” **Cultura. Sciences-Lettres-Arts*, revistă apărută în 1924 la Cluj (4 numere, după știința mea), sub direcția lui Sextil Pușcariu, promovând multiculturalismul, întru cunoașterea reciprocă a culturilor românilor, ungurilor și germanilor din România Mare (din Ardeal în fond, deși nu se indigita aceasta) de către elita intelectuală a respectivei etnii. *Cultura* se proclama nepartizană politic, „un organ de liaison intellectuelle”, care urma a găzdui bucăți literare în traduceri, eseuri și studii din domeniile socio-umane accesibile publicului cultivat, nu numai strict specialiștilor, în limbile română, germană, maghiară și franceză (cele române și maghiare comportând și rezumate franțuzești), vezi articolul program în limba franceză din nr. 1, ianuarie, p. 1 (consemnat în sumarul de pe coperta I „Cultura”, semnat „Red[acția]”, iar în pagină fără titlu, semnat redacțional la final „Culture”). În „Comitetul de direcție” figurau Yves Augier (profesor la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Cluj) din partea franceză, Lucian Blaga din cea română, György Kristóf din cea maghiară și Oskar Netoliczka din

cea germană, Valeriu Bologa fiind secretar de redacție.

În primul număr apăreau articole în limba română de Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu, Ioan Lupaș, Octavian Goga (traducere din Ady Endre), în ungurește de Janos Karacsóny, György Kristóf, Ernő Kiss, în germană de Fritz Netoliczky și Oskar Netoliczka etc.

Este de reținut implicarea lui Lucian Blaga la *Cultura*, în *Comitetul de redacție*, iar la *Banatul* drept colaborator din primul număr, având articole și în cele următoare din 1926, când programul acestuia mergea pe urma modelului clujan.

7. *Banatul*, I, nr. 1 din ianuarie 1926, p. 1.
8. Aron Cotruș, (1891-1961), poet și publicist. Studii liceale la Blaj și Brașov, două semestre la Facultatea de Litere a Universității din Viena, abandonată din lipsă de mijloace materiale. A debutat la *Luceafărul* în 1908, în volum 1911 (*Poezii*). Redactor la *Românul* (Arad) din 1913, *Gazeta Transilvaniei* (Brașov, 1915). Trimis pe frontul italian a dezertat, înscriindu-se apoi în Legiunea Română, pentru care a redactat ziarul de front *Neamul românesc*. În 1920 s-a stabilit la Arad, conducând colecția *Sămănătorul*, apoi la Timișoara ca director la *Banatul*. Ulterior atașat de presă la Milano, Varșovia, Madrid, Lisabona; rămâne în Spania după 1945, unde este director al ziarului *Carpații* (vezi Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români*, I, A-C, București 1995, pp. 689-691, *sub voce*, articol de Eugen Dorcescu; DGLR, vol. II, C-D, București 2004, pp. 420-422, *sub voce*, articol de Mia Foață. *Banatul*, III, nr. 10-12 din 1928, p. 62 anunța la *Însemnări* numirea lui Aron Cotruș ca atașat de presă la Milano.
9. Traian Lalescu, *Ce este și ce trebuie să fie «Asociația Culturală din Banat»*, *ibidem*, II, nr. 4 din 1927, pp. 6-10.
10. *Ibidem*, nr. 2, pp. 38-39 (la *Cronica mărunță*).
11. *Ibidem*, nr. 3, p. 43 (la aceeași rubrică). Termeni asemănători la *Însemnări*, *ibidem*, nr. 6, p. 46; nr. 7-8, p. 62; nr. 9, p. 33; nr. 10, p. 31.
12. „Banatul” [Aron Cotruș], *Un scurt popas*, *ibidem*, nr. 4, pp. 1-2; acolo și *art. citat* al lui Traian Lalescu, cf. nota 9, *supra*. Inginerul Ștefan Ardeleanu, președinte al Secțiunii Timiș-Torontal al A.C.B. semna textul pregătit probabil ca raport la Adunarea generală, „Secțiunea Timișoara a «Asociației Culturale din Banat»” (pp. 44-45), mai apărând articole de Nora Nistor, Adrian Suciu ș.a.
13. Editorial fără titlu semnat *Redacția* [Ioachim Miloia], *ibidem*, nr. [8-10] din august-octombrie, pp. 1-2. Vezi și „Adunarea generală a Asociației Culturale din Banat”, în *Vestul*, I, nr. 79 din 30 iulie 1930, pp. 1 și 3. La Adunarea generală de la Timișoara din 27 iulie 1930, Ștefan Ardeleanu, președintele secțiunii Timiș-Torontal, raporta că aceasta „A cumpărat și a editat apoi revista «Banatul»” (p. 1), iar Cornel Groșorean că „Comitetele din trecut au hotărât editarea unei reviste culturale. În care scop a fost cumpărat «Banatul»” (p. 3). Numele revistei îi venea Asociației ca pe mână!
14. *Banatul*, III, nr. [8-10] din august-octombrie, p. 80 și nr. [11-12] din noiembrie-decembrie 1928, p. 63 (apărut, cel din urmă, în a doua parte a lui ianuarie 1929, căci anunța la trecut scoaterea *Analelor...* în 15 ale lunii numite). Reclama se făcea în fiecare caz citat pe pagina unde era indigitat noul redactor al *Banatului*.
15. Adrian Suciu, *Viața satelor din Banat și Asociația Culturală din Banat. Un program de activitate*, *ibidem*, II, nr. 4 din 1927, p. 42.
16. Comitetul, „Cuvânt înainte”, *ibidem*, III, nr. 2-3 din februarie-martie 1928, pp. 1-2.
17. Redacția [Ioachim Miloia], *editorial* fără titlu, *ibidem*, nr. [8-10] din august-octombrie, pp. 1-2. La 11 decembrie 1928, într-un memoriu către Sever Bocu, ministrul Banatului, Ioachim Miloia îi solicita, între altele, susținerea materială a revistei *Banatul* (copia la nr. 155 din 11 decembrie 1928 în Arhiva Muzeului Banatului, vezi Florin Medeleț, Vasile Rămneanțu, *Muzeul Banatului. File de cronică*, vol. II, 1918-1948, Timișoara 2003, p. 58 și nota 298 la p. 273).
18. Sim. Sam. Moldovan, *Blätter des Herausgebers*, în *Banatul*, I, nr. 2 din februarie, p. 59, nr. 3 din martie, pp. 58-59 și nr. 4 din aprilie 1926, pp. 58 și 60. O dată, pentru că se

- referea la un material din *Temesvári Hirlap* și-a scris „Paginile...” în maghiară (*ibidem*, nr. 5 din mai, pp. 46 și 48).
19. *Ibidem*, nr. 4 din aprilie, p. 46 (*The attached copy of «BANATUL» is certainly a promising example of cooperation between majority and minority intellectuals. [...] I have seen it with much appreciation*).
 20. *Ibidem*, nr. 1 din ianuarie, pp. 55-56.
 21. Lucian Blaga, *Aurel C. Popovici*, *ibidem*, nr. 2 din februarie, p. 5.
 22. *Comemorări*, *ibidem*, II, nr. 2 din 1927, pp. 39-40 (la rubrica *Cronica mărunță*).
 23. Nicolae Brânzeu, *Banatul religios*, *ibidem*, I, nr. 10-12 din [octombrie-decembrie] 1926, pp. 8-10. În argumentare autorul citează și o corespondență din Banat în *Gazeta Transilvaniei* din 1845!
 24. *Premiul Banatului*, în *Banatul*, I, nr. 5 din mai 1926, p. 49.
 25. Franz Blaskowitz, *Die Deutschen im Banat*, *ibidem*, nr. 1 din ianuarie, p. 10.
 26. *Ibidem*, pp. 11-13.
 27. *Ibidem*, p. 11.
 28. *Ibidem*, p. 14.
 29. *Ibidem*, p. 13. Autorul, cum s-a văzut, era inclus în comitetul de redacție.
 30. Jakabffy Elemér [semnat conform uzului limbii maghiare, nume urmat de „prenume”], *Hogyan kerültek ujra magyarok a Bánságba (Cum am ajuns din nou unguri în Banat)*, *ibidem*, pp. 30-33. Autorul era un lider al minorității maghiare din România în numele căreia a și editat la Lugoj între 1922-1937 bilunarul „național-politic” cu acest nume *Magyar kisebbség (Minoritatea maghiară)*, fiind ales constant deputat. A publicat, pe lângă articole și discursuri și analize politice, un număr de lucrări despre trecutul județului Caraș în general, dar mai ales despre epoca pre-modernă, modernă și contemporană (dieta din 1790-1, revoluția din 1848, ultimele luni ale stăpânirii statului ungar).
 31. *Ibidem*, V, nr. 1 din 1930, pp. 60-61 și 66.
 32. Flaneur [?], *A bánáti arckép festészet multja es jelene (Trecutul și prezentul portretisticii bănățene)*, *ibidem*, I, nr. 1 din ianuarie 1926, pp. 21-29 (din care 6 pp. ilustrații).
 33. George Postelnicu, *Săpăturile arheologice dela Grădiște-Periamos (jud. Timiș-Torontal)*, *ibidem*, pp. 34-37. Despre G.P. (n. 1894, cu studii liceale), „secretar” (quasi-custode) al „Muzeului Bănățean” vezi Florin Medeleț, Vasile Rămneanțu, *op. cit.*, p. 20 și nota 65 (pp. 258-259), unde îi este dată și bibliografia). Articolul citat aici este menționat *ibidem*, p. 260 (nota 78) și p. 273 (nota 304).
 34. Gheorghe Ulita, *Banatul în timpurile vechi*, în *Banatul*, II, nr. 4 din 1927, pp. 26-28.
 35. Traian Simu, *Tapia*, *ibidem*, I, nr. 10-12 din [octombrie-decembrie] 1926, pp. 10-12.
 36. *Ibidem*, pp. 12-13.
 37. *Ibidem*, p. 13.
 38. *Ibidem*.
 39. *Ibidem*, p. 14.
 40. Arhim. P. Morușca, *Mănăstirea Bodrog*, *ibidem*, II, nr. 9 din 1927, pp. 6-17 (cu imagini fotografice). Policarp (din botez Pompei) Morușca (1883-1958), cu studii teologice la Sibiu, redactor la *Revista Teologică* între 1921-2 s-a călugărit în 1925, fiind stareț la mănăstirea Hodoș-Bodrog între 1925-1935 (arhimandrit din 1926), de unde a plecat episcop misionar în S.U.A. (revenit în 1939). A avut o activitate publicistică destul de bogată și variată, între lucrări numărându-se micromonografia *Mănăstirea Bodrog* (Arad 1927, 48 pp.), din care deci a publicat un rezumat în revistă. Vezi Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București 1996, pp. 288-289, *sub voce*.
 41. Adrian Suciu, *Castelul Huniade*, în *Banatul*, II, nr. 7-8 din 1927, pp. 46-48.
 42. Idem, *Castelul Huniade din Hunedoara*, *ibidem*, nr. 12, pp. 7-14.
 43. *Ibidem*, nr. 9, p. 34 (la rubrica *Știri*). Redacția le prezenta vag: „Un prieten [George Postelnicu?] ne comunică următoarele versuri despre vechea cetate a Timișoarei, scrise

- în 1551, de poetul turc Dselalzade Mustafa [...]”.
44. George Postelnicu, *Asediul Timișoarei în 1551-1552 și cucerirea ei de către Turci*, *ibidem*, nr. 12, pp. 26-31.
 45. Egumenul Serafim [?], *Un călător turc prin Banat în veacul al XVII-lea*, *ibidem*, III, nr. 1, pp. 8-15 și nr. 2-3 din 1928, pp. 6-10. Părintele Dr. Pavel Vesa, binemeritul istoric, care pregătește o monografie Gheorghe Ciuhandu, m-a informat că acesta utiliza pseudonimul respectiv, pentru ceea ce îi mulțumesc și aici.
 46. *Ibidem*, nr. 1, p. 9 (numit consecvent *Elvia*).
 47. Traian Birăescu, *Cum se fabrică istoria. Cazul Costa Hadji*, *ibidem*, V, nr. 1 din 1920, pp.56-58. vezi și idem, *Falsificarea adevărului istoric. Conferința fostului consilier juridic al lui Nicola Pasici*, în *Vestul*, I, nr. 10 din 14 mai 1930, p. 3 și *Cum am pierdut Banatul... Adnotații la conferința lui Costa Hadji*, *ibidem*, nr. 13 din 17 mai, pp. 1-2.
 48. Vezi Nicolae Bocșan, *Istoriografia bănățeană între multiculturalism și identitate națională*, în *Banatica* , XIV, 1996, p. 273.
 49. George Postelnicu, *Asediul și cucerirea cetății Timișoara în 1716*, în *Banatul*, I, nr. 3 din martie 1926, pp. 21-32.
 50. Idem, *Timișoara în sec. XVIII. Note și însemnări istorice*, *ibidem*, nr. 4 din aprilie, pp. 36-38.
 51. *Ibidem*, p. 38.
 52. *Ibidem*, p. 39.
 53. *Ibidem*, pp. 39-40.
 54. Idem, *Din trecutul Banatului*, *ibidem*, II, nr. 2 din 1927, pp. 20-24.
 55. *Ibidem*, p. 21.
 56. *Ibidem*, p. 22. Articolele lui George Postelnicu sunt enumerate de Florin Medeleț și Vasile Rămneațu în *op. cit.*, p. 259 (nota 65).
 57. *Ibidem*, p. 258. Caracterizarea de acolo (severă) pare a aparține, după stil, lui Florin Medeleț.
 58. *Descrierea Banatului de Griselini*. Tradusă de Meletiu Drăghici, Timișoara, 1882 (apărută inițial serial în *Luminatorul* din 1880-1881) și, mai ales, *Istoria Banatului timișan de Francisc Griselini*. Traducere din limba germană de Nicolae Bolocan, București 1926, cf. Costin Feneșan, *Prefață la Francisc Griselini, Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, traducere și ediție idem, p. 13, nota XXXV.
 59. *Banatul și bănățenii văzuți de un străin* (cu subtitlul *Traducere din Franz [sic] Griselini: «Geschichte des Temescher Banates»*, Wien 1780), în *Banatul*, I, 1926, nr. 8-9 din [august-septembrie] 1926, p. 11.
 60. *Ibidem*, traducerea la pp. 12-16.
 61. Alexandru Grigorovici, *Din trecutul nostru dureros*, *ibidem*, II, nr. 1 din 1927, pp. 24-31.
 62. *Ibidem*, p. 24.
 63. Romulus S. Molin, «Cântarea lui Moisi Nicoară», *ibidem*, III, nr. 1 din 1928, pp. 18-19.
 64. Idem, *Delegații Banatului și ai părților ungurene la conferința dela 1881 a Partidului Național Român*, *ibidem*, III, nr. 2-3, din 1928, pp. 39-42.
 65. *Ibidem*, p. 39.
 66. Idem, *110 ani de la ridicarea Teatrului din Oravița*, *ibidem*, II, nr. 6, pp. 28-32, nr. 10, pp. 29-30, nr. 12 din 1927, pp. 15-17; III, nr. 5 din 1928, pp. 18-19.
 67. Onisifor Ghibu, *Un dascăl bănățean de acum 100 de ani: Const. Diaconovici-Loga*, *ibidem*, II, nr. 3, pp. 6-9, nr. 4, pp. 29-34 și nr. 5 din 1927, pp. 36-38.
 68. George Bogdan-Duică, *Din trecutul Lugojului*, *ibidem*, nr. 2, pp. 1-3 (articolul era datat „Cluj, 20 februarie, 1927”).
 69. *Ibidem*, p. 4.
 70. Ioachim Miloia, *Un caiet de cântări din 1866*, *ibidem*, III, nr. [11-12] din noiembrie-decembrie 1928, p. 30 (articolul întreg la pp. 30-41).
 71. *Ibidem*, pp. 31-41. Mai pe larg despre acest articol, Aurel Turcuș, [Ioachim Miloia]

- Cercetător al culturii populare*, în Mircea Miloia, Aurel Turcuș, Gheorghe Mudura, Nicolae Săcară, *Un erudit cărturar Ioachim Miloia (1897-1940)*, Timișoara 1997, pp. 95-96.
72. Petru Loris, *Desvoltarea tipografiei timișorene dela 1716 până la 1895*, în *Banatul*, III, nr. [11-12] din noiembrie-decembrie 1928, pp. 44-49 (de fapt informația depășește anul limită din titlu, venind până în actualitate).
73. Ioachim Miloia [Notă], *ibidem*, p. 49.
74. Egumenul Serafim, *Câteva date despre începutul ziaristicii românești din Timișoara*, *ibidem*, nr. [8-10] din august-octombrie, pp. 57-58. Articolul a fost preluat, cu arătarea sursei, în *Vestul* (Timișoara), I, nr. 109 din 4 septembrie 1930, p.1. Ulterior, tema tipografiilor (cf. nota 72, *supra*) și a publicațiilor avea să fie reluată de Ion B. Mureșianu în articolele *Din trecutul tiparnițelor timișorene*, în *Dacia* (Timișoara), I, nr. 78 din 22 octombrie 1939, p. 2 și *Tiparnițe și publicații timișorene*, *ibidem*, III, nr. 194 din 4 decembrie 1941, p. 2, el arătând că pleca de la contribuțiunile lui István Berkeszi (pe care pretindea să le completeze pe latura românească). Acela publicase un studiu masiv despre tipografiile/editurile și periodicele timișorene, *A temesvári könyvnyomdászat és hírlápirodalom története*, în *Történelmi és régészeti értesítő* (Buletin istoric și arheologic) din Timișoara [mai departe TRE], s.n., XVI, nr. (caietele) 3-4 din 1900, pp. 5-189 și în volum, *Timișoara 1900* (IX+185 pp.) adăugând informații și în anul următor într-un fel de *addenda*, *Adatok a temesvári hírlápirodalom történetéhez* (Date despre istoria publicisticii timișorene), *ibidem*, s.n., XVII, nr. (caietele) 3-4 din 1901, pp. 57-59. E de presupus că autorii citați la această notă și 72 *supra* s-au inspirat din materialul lui Berkeszi (fără a-l cita).
75. Lucian Blaga, Aurel C. Popovici, *ibidem*, I, nr. 2 din februarie 1926, pp. 5-7; vezi și nota 21, *supra*.
76. George Postelnicu, *Un mare pictor bănățean uitat: Nicolae Popescu*, *ibidem*, II, nr. 5 din 1927, pp. 24-35.
77. Ioachim Miloia, *Date și documente noi referitoare la pictorul Nicolae Popescu*, în *Analele Banatului*, II, nr. 2 din ianuarie-iunie 1929, pp. 7-40, unde arăta că primul studiu despre Nicolae Popescu îl publicase István Berkeszi în 1916, pe baza unui manuscris al lui Sigismund Ormos, prieten și mecenat al pictorului; apoi, „luând de bază cele scrise de Berkeszi, dl. G. Postelnicu publică în «Banatul» [...] un nou studiu în care la cele spuse mai sus dl Postelnicu adaugă unele date găsite într-o bibliie și comunicate de dl. Dr. Dim. Cioloca de la Caransebeș și alte informații culese de pe la persoane ce au cunoscut pe artist sau cari într'un chip sau altul au avut știri despre el” (pp. 7-8).
78. Victor Birlea [semnat Dr. Birlea, prof.], *Însemnări*, în *Banatul*, II, nr. 1 din 1927, pp. 1-4.
79. Gheorghe Dobrin, *Apel*, *ibidem*, pp. 4-5.
80. Lucian Costin, Gheorghe Neamțu: «Activitatea Consiliului Național din Caransebeș Noemvrie 1918 – August 1919», *ibidem*, III, nr. [11-12] din noiembrie-decembrie 1928, pp. 56-57 (la *Dări de seamă*).
81. Ioachim Miloia [semnat „I.M.”], *Muzeul Unirii*, *ibidem*, nr. [8-10] din august-octombrie, pp. 78-79.
82. Grigore Ion, *Valeriu Branisce*, *ibidem*, nr. 12 din 1927, pp. 1-3. Revista apărând în ianuarie 1928, era de fapt un necrolog, Branisce stingându-se în prima zi a anului.
83. Victor Vălcovici, *Școala Politehnică din Timișoara*, *ibidem*, I, nr. 2 din februarie 1926, pp. 45-50 (cu ilustrații).
84. Traian Lalescu, *Ce este și ce trebuie să fie «Asociația Culturală din Banat»*, *ibidem*, II, nr. 4 din 1927, pp. 6-10 (aceea încă nu patrona revista!).
85. *Ibidem*, p. 10.
86. Vezi Carmen Albert, *Cercetarea monografică în Banat (1859-1948)*, Reșița 2002, pp. 9-65. [Ioachim Miloia,] «*Chestionarul*» Muzeului Bănățean, în *Analele Banatului*, I, nr. 1 din 1928, pp. 141-142 și *Apel*, *ibidem*, pp. 142-146; vezi și Carmen Albert, *op. cit.*, pp. 151-

- 154.
87. *Ibidem*, pp. 148-151.
88. *Ibidem*, pp. 67-82.
89. *Banatul*, III, nr. 1 din ianuarie 1928, p. 29 (la *Însemnări*).
90. Romulus S. Molin, *Monografiile școalelor satești din Banat*, *ibidem*, nr. 12 din 1927, pp. 32-33.
91. Hilda Drăgan, *Băile Herculane*, *ibidem*, nr. 5, pp. 41-43, nr. 6, pp. 33 și 35 și nr. 12, pp. 34-35.
92. Sever Bocu, *Biserica din Lipova un monument istoric și artistic*, *ibidem*, nr. [8-10] din august-octombrie 1928, pp. 3-10 (cu ilustrații foto).
93. *Ibidem*, p. 5.
94. *Ibidem*.
95. *Ibidem*, p. 6.
96. *Ibidem*, p.5.
97. *Ibidem*, p. 6.
98. *Ibidem*, pp. 6-7, 9.
99. Ioachim Miloia, *Biserica ortodoxă română din Lipova*, în *Analele Banatului*, I, fascicolul 1 din 1928, pp. 26-42.
100. Sever Bocu, *op.cit.*, pp. 5-6.
101. Constantin Manoliu, *Reșița*, *ibidem*, I, nr. 1 din ianuarie 1926, pp. 42-48 (cu ilustrații și grafice).
102. *Ibidem*, p. 48.
103. *Ibidem*, p. 42.
104. Sim. Sam. Moldovan, *Județul Caraș*, *ibidem*, nr. 6-7 din iunie-iulie, pp. 5-26.
105. *Ibidem*, p. 7.
106. *Ibidem*.
107. *Ibidem*, p.8.
108. *Ibidem*.
109. *Ibidem*, p.9.
110. *Ibidem*.
111. *Ibidem*.
112. *Ibidem*, p. 10.
113. *Ibidem*, pp. 5-10.
114. *Ibidem*, pp. 11-19 (*Industria, agricultura și comerțul, respectiv Minele*).
115. Idem, *Județul Caraș și orașul Oravița. Scurtă monografie istorică*, Oravița 1933.
116. Constantin Rudnean[u] [sic], *Un istoric bănățean uitat*, în *Banatul*, I, nr. 8-9 din [august-septembrie] 1926, p. 18 (articolul integral la pp. 17-19).
117. *Ibidem*, pp. 18-19.
118. *Ibidem*, p. 17.
119. Idem, *Istoricul bănățean Dr. Ioan Sârbu*, *ibidem*, II, nr. 1 din 1927, p. 20.
120. *Ibidem*, p. 21.
121. *Ibidem*, pp. 20-21.
122. Eugen Muntean, *Școala Ardeleană*, *ibidem*, I, nr. 3 din martie 1926, p. 46 (articolul la pp. 46-48).
123. *Ibidem*, pp. 47-48.
124. Paul I. Papadopol, *Cum poate fi apreciat Bogdan Petriceicu Hașdeu* [sic], *ibidem*, II, nr. 6 din 1927, p. 22 (articolul întreg la pp. 21-22).
125. Ion Nestor, *Spiritul lui Vasile Pârvan*, *ibidem*, nr. 5, p. 14 (articolul la pp. 13-17).
126. *Ibidem*, p. 17.
127. *Un învățat străin despre Vasile Pârvan*, *ibidem*, nr. 6, pp. 42-43.
128. Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, *ibidem*, nr. 10, pp. 1-6.
129. *Dl. Coriolan Petran* [sic!], *ibidem*, nr. 5, p. 45 (la rubrica *Însemnări*).

130. Ioachim Miloia, *Coriolan Petranu: Bisericile de lemn din județul Arad*, *ibidem*, nr. 9, pp. 28-30.
131. Vezi, de pildă, Ioana Cristache-Panait, *Bisericile din lemn din Eparhia Aradului*, în *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*, coord. Mircea Păcurariu, Arad 1989, pp. 246 sqq și Pavel Vesa, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, Arad 1997, p. 13.
132. Vezi scrisoarea lui Ioachim Miloia către Coriolan Petranu, datată Timișoara, 2 noiembrie [1927] la Aurel Turcuș, *Secvențe biografice în lumina corespondenței [lui Ioachim Miloia] cu Coriolan Petranu*, în Mircea Miloia, Aurel Turcuș, Gheorghe Mudura, Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 49 („Pentru numărul viitor al «Banatului» îi voi da d-lui Cotruș o dare de seamă asupra cărții Dvs.”). Miloia însuși s-a preocupat mult de valorificarea științifică și salvarea vechilor biserici de lemn din Banat, vezi Nicolae Săcară, *Ioachim Miloia – cercetător și protector al monumentelor istorice*, *ibidem*, pp. 101-102.
133. Victor P. Barzianu, *Arhitectura bisericească bizantină*, în *Banatul*, I, nr. 6-7 din iunie-iulie 1926, pp. 39-40.
134. Emil Panaiteșcu, *Între trecut și viitor*, *ibidem*, II, nr. 6 din 1927, pp. 1-2. Autorul (1885-1958) era la acea dată conferențiar la Universitatea din Cluj. Specialist în istorie veche și arheologie, a fost între 1929-1940 Director la *Scuola Romana* din Roma.
135. *Ibidem*, p. 3.
136. D. Nicolau, *Muzeul Simu*, *ibidem*, I, nr. 4 din aprilie 1926, pp. 31-33.
137. Pompil Ciobanu, *Ideea de unitate națională și procesul ei de realizare. Conferință ținută de Dl Lupaș la Clubul Militar Civil din Timișoara în Ianuarie 1926*, *ibidem*, pp. 12-13.
138. U. Timoceanu [?], *Românii din Serbia*, *ibidem*, II, nr. 4 din 1927, pp. 11-13.
139. Vezi [Traian Birăescu?], *Congresul românilor refugiați din Banatul iugoslav*, în *Vestul*, I, nr. 27 din 3 iunie 1930, pp. 1 și 3.
140. Dr. A. Popovici, *Românii din Yugoslavia*, în *Banatul*, V, nr. 1 din 1930, pp. 25-27. Atanasie Popovici (cca 1890-1958), de origine timocean, doctor în pedagogie de la Jena a pledat cauza românilor timoceni și în 1913, cerând intervenția României în favoarea lor, la fel Congresul de Pace de la Paris în 1919, unde a cerut alipirea regiunii la România.
141. Născut la 1900 în Săn Mihai (din Banatul „yugoslav”), cu studii liceale la Vârșat, politehnice la Timișoara, Viena, Praga, Brno, Director al Liceului Industrial din Timișoara, consilier municipal, președinte al secțiunii Timiș-Torontal al „Asociației Culturale din Banat”. În 1941 a făcut parte din comitetul care i-a solicitat Conducătorului Statului, Ion Antonescu, anexarea la România a Banatului de Vest după invazia germană în Yugoslavia și dezagregarea aceluia Stat. Vezi Aurel Bugariu, *art. cit.* (în nota 5, *supra*), p. 67, *sub voce*.
142. Ștefan Ardeleanu, *Ce a fost și ce trebuie să fie mișcarea noastră*, în *Banatul*, V, nr. 1 din 1930, pp. 29-32.
143. Ioachim Miloia, *Câteva reflexii în legătură cu Congresul românilor din Jugoslavia*, *ibidem* pp. 51-55.
144. *Ibidem*, pp. 51-52.
145. *Ibidem*, p. 53.
146. *Ibidem*.
147. *Ibidem*, p. 54.
148. *Ibidem*.
149. *Ibidem*, p. 55.
150. *Ibidem*.
151. Traian Birăescu, *Un ecou al congresului românilor refugiați*, în *Vestul*, I, nr. 73 din 23 iulie 1930, p. 1. De aici aflăm și data editării ultimului număr al revistei: „Sâmbătă 19 iulie a apărut No.1 din anul V al revistei «Banatul» închinat în întregime problemei Românilor din Banatul înstrăinat”.
152. Ion Montani, *O frăție de arme în vechea Ungarie*, în *Banatul*, V, nr. 1 din 1930, pp. 46-49.
153. *Ibidem*, p. 49.
154. Cornel Grofșorean, *Dela Marx până la ideea națională*, *ibidem*, I, nr. 2 din februarie

- 1926, pp. 33-38.
155. *ibidem*, p. 35.
156. *Ibidem*.
157. *Ibidem*, pp. 36-37.
158. *Ibidem*, p. 38.
159. I. Moldovan, *Asanarea financiară*, *ibidem*, nr. 2 din februarie, pp. 56-58; nr. 3 din martie, pp. 49-52; nr. 4 din aprilie, pp. 50-51; nr. 5 din mai, pp. 40-44; nr. 6-7 din iunie-iulie, pp. 41-42 și 44; nr. 8-9, pp. 34-39; nr. 10-12, pp. 37-42; II, nr. 1, pp. 36-41 și nr. 2 din 1927, pp. 30-32.
160. Ioachim Miloia, *Puncte de contact între arta populară la români și baltoslavi*, *ibidem*, nr. 6, pp. 9-14.
161. Vezi Florin Medeleț, Vasile Rămneanțu, *op. cit.*, p. 40.
162. Ioachim Miloia, *Câteva relații între arta populară la români și lituani*, în *Analele Banatului*, I, nr. (fasc.) 1 din 1928, pp. 43-53. Prezentarea pe larg a textului, cu aprobarea /preluarea afirmațiilor poate prea categorice ale autorului la Aurel Turcuș, [Ioachim Miloia] *Cercetător al culturii populare*, în Mircea Miloia, Gheorghe Mudura, Aurel Turcuș, Nicolae Săcară, *op. cit.*, pp. 87-90 (după un articol al aceluiași din *Tibiscus*, Etnografie, 1974, pp. 225-237).
163. Constantin Lahovary, *Panlatinismul și mesura timpului istoric*, în *Banatul*, I, nr. 5 din mai 1926, pp. 5-8.
164. *Ibidem*, pp. 6-7.
165. *Ibidem*, p. 6.
166. *Ibidem*, p. 7.
167. *Ibidem*,
168. *Ibidem*, pp. 7-8.
169. *Ibidem*, p. 6.
170. *Ibidem*. Realitatea a avut grijă să ofere, curând, astfel de exemple prin tensiunile Franței cu Italia fascistă – atât de valorizată de autor, iar aceasta s-a constituit în principal avocat al Ungariei „mutilate” (dar cam nelatine...) contra României!
171. Nicolae Bocșan, *Istoriografia bănățeană între multiculturalism și identitate națională*, în *Banatica*, XIV, 1996, p. 272.
172. *Ibidem*.
173. *Ibidem*, p. 273; Gheorghe Jurma, *op. cit.*, pp. 12, 16-18.
174. Nicolae Bocșan, *op. cit.*, p. 275.
175. *Ibidem*.
176. *Ibidem*, pp. 272-275.
177. *Ibidem*, p. 275 și nota 52 (p. 279).
178. *Profesioniștii bărfelii* (la *Cronica măruntă*), în *Banatul*, II, nr. 3 din 1927, p. 43.
179. *Apud*, *Ecouri*, *ibidem*, nr. 6, pp. 39-41.
180. Liviu Jurchescu, *Să fie talente!...*, în *Vestul*, II, nr. 212 din 10 ianuarie 1931, pp. 1-2.
181. [Olimpiu Boitoș?] «*Revistele din Ardeal*», în *Transilvania*, LIX, nr. 1 din ianuarie 1928, p. 80.

L'HISTORIOGRAPHIE DANS LA REVUE BANATUL (TIMIȘOARA, 1926-1930)

Résumé

La revue mensuelle *Banatul (Le Banat)*, parue à Timișoara (1926-1928; 1930) avait au début (1926-7) un programme multiculturel, d'après le modèle de *Cultura*, publication trimestrielle éditée à Cluj en 1924, et voulait envisager surtout la culture et le passé des Roumains, Allemands et Hongrois du Banat, dans leurs langues respectives (avec des résumés en français attachés aux textes roumains et hongroises). Depuis la seconde partie de l'année 1927 elle devienne plus ethnocentrique, même nationaliste, comme organ de l'Association Culturelle (Roumaine) de Banat.

Les articles d'histoire, assez nombreux, sont dédiés, la majorité, au passé de la province, des Roumains surtout, dans les périodes moderne et contemporaine la plupart, dans le style de vulgarisation /popularisation savante, nombre d'eux, mais il y a aussi des vrais études scientifiques et des documents édités d'après les règles.